

CUMHURİYET İDEOLOJİSİ VE TÜRK BASINI
(Hakimiyet-i Milliye 1.12.1928 - 31.12.1929)*

Hayati Tüfekçioğlu

Toplumların kendilerini tanıma ve tanımlayabilmeleri, toplumlar arasında farklılıkların bulunmasına bağlıdır. Toplumlar kimliklerini başka ve kendinden farklı toplumlarla girecekleri ilişkilerde kazanırlar¹.

Türk toplumunun tarih içindeki yerini ve kimliğini farklı toplumlarla olan değişik ilişki ve çatışmalar belirlemiştir. Türkler, tarihlerinde Orta Asya'da Çin ve İran çatışmasıyla kimliklerini kazanmışlardır. Yakın Doğu'ya yerleşip İslamiyet'i kabul etmeleriyle Doğu-Batı çatışması içine giren Türkler, köklü bir kimlik değişikliğine uğramışlar ve Osmanlılıkla bir dünya imparatorluğuna ulaşmışlardır. Tarihte dünya imparatorluğu kuran ve Doğu-Batı ilişkilerini denetleyen Osmanlı, Batı'nın yeni zenginlik kaynakları bulup, ilişkileri denetleme gücünü ele geçirmesiyle kurulan yeni ilişkilerde yer edinememiştir. Batı'nın Doğu-Batı ilişkilerinde dengeyi lehine çevirmesiyle gerilemeye başlayan Osmanlı, yeni ilişkiler sisteminde kendine yer edinebilmek için çözüm arayışlarına girmiş, XVIII. yüzyıldan itibaren Batıcılığa siyasetini benimsemiştir. Batıcılığa siyasetiyle Türk toplum tarihi, yeni bir döneme girmiştir. Cumhuriyet, bu yeni siyasetin artık kesinlik kazandığı, Batı'nın tartışmasız tercih edildiği bir dönemdir.

Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılmasından sonra kurulan Türkiye Cumhuriyeti, yeni bir kimlikle ve farklı bir konumda dünya si-

* Doç. Dr. Korkut Tuna danışmanlığında İ. Ü. Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü'nde yapılan aynı adlı yüksek lisans tezinden derlenmiştir.

1 Baykan Sezer, *Asya Tarihinde Su Boyu Ovaları ve Bozkır Uygarlıkları*, İ. Ü. Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1979. s. 122.

yaset sahnesinde yerini almıştır. Anadolu Türklüğünün yeni devleti kimliğini Batılılaşmakta, siyasetini de Batı'nın genel siyaseti içinde aramıştır². Türkiye Cumhuriyeti yeni kimliğini Osmanlı ile uyumsuz yönlerini vurgulayarak belirlemeye çalışmıştır. Yeni kimlik Osmanlı'nın eleştirisi üzerine kurulmuştur.

Türk toplumu için önemli bir dönüşümün sözkonusu olduğu bu dönemle ilgili yapılabilecek çeşitli araştırmalar içinde biz, konumuzun önce kitle iletişim aracı olarak «gazete» ile sınırlandık.

İletişim, bir bilginin, bir görüşün bir davranışın yayımlanması süreci olarak tanımlanmaktadır³. İletişim araçları da geniş insan yığınlarının değerlerini, inançlarını, alışkanlıklarını, yargularını etkileme ve yürürlüktekilerden ayrımlı değer, inanış, alışkanlık ve yargulara koşullandırma olanağı sağlamaktadır. İletişim kaynağının, yığınlara kendi istekleri, emelleri, amaçları doğrultusunda yönlendirme, biçimlendirme ve bu isteklere, emellere ve amaçlara uygun düşecek bir yapıya kavuşturma olanağı vardır⁴.

Yeni rejim de, basın yoluyla kendini ifade etmek, yerleşmesini, kökleşmesini sağlamak istemektedir. İletişim kaynaklarından gazete de toplumun aynası sayılmakta, günün siyasal, sosyal, ekonomik olaylarını yansıtması bakımından bir belgeler koleksiyonu niteliği taşımaktadır⁵.

Çalışmamızda da bir gazetenin günlük nüshaları taranarak haber, makale ve ilanlarla bir dönemin portresi yakalanmak istenmektedir. Gazetede yer alan küçük basit haberler, gündelik tartışmalar bize dönemi kucaalayabilecek bir malzeme kaynağı oluşturabilecektir. Biz bu özelliklerinden dolayı gazete koleksiyonlarının, dönemin daha iyi tanınması, anlaşılması ve daha sağlıklı değerlendirilebilmesi için önemli olduğuna inanıyoruz.

Yeni Cumhuriyet'in kurucusu Mustafa Kemal de iletişimin önemi konusunda oldukça duyarlıdır. Nitekim Mustafa Kemal, İzmir'de

2 Baykan Sezer, *Sosyolojinin Ana Başlıkları*, İ. Ü. Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1985, s. 201.

3 Önder Şenyapılı, *Toplum ve İletişim*, Turan Kitabevi, Ankara 1981, s. 42.

4 *a.g.e.*, s. 51.

5 Enver Behnan Şapolyo, *Türk Gazetecilik Tarihi ve Her Yönüyle Basın*, Güven Matbaası, Ankara 1971, s. 1.

gazetecilerle yaptığı toplantıda şunları söylemektedir: «Türk basını milletin gerçek seda ve iradesinin kendisini belirtmesi şekli olarak Cumhuriyet'in etrafında çelikten bir kale vücuda getirmelidir, bir fikir kalesi, bir zihniyet kalesi. Basın mensuplarından bunu istemek Cumhuriyet'in hakkıdır. Bütün milletin samimi bir birlik ve tesanüt içinde bulunması bir zarurettir. Umumun selamet ve saadeti bundadır. Mücadele bitmemiştir. Gerçekleri, milletin kulağına ve vicdanına lüzumu gibi ulaştırmakta basının vazifesi çok mühimdir.

Efendiler, kabul etmeliyiz ki, cihan henüz yeni Türkiye devleti hakkında, Türkiye Cumhuriyeti hakkında daha fazla aydınlanmak ihtiyacındadır. Milletin ve bilhassa aydın ve olgun vatandaşların ortak davaların etrafında olduklarını red ve cerh kabul etmeyen delillerle göstermeliyiz»⁶.

Görülüyor ki Mustafa Kemal, basından yeni rejimin yerleşmesini, kökleşmesini sağlayacak fikirleri yayma görevini beklemektedir⁷. «Gerçekleri milletin kulağına, vicdanına lüzumu gibi ulaştırmakta» ve «Cihanı yeni Türkiye Cumhuriyeti hakkında daha fazla aydınlatmak»ta basına mühim görevler yüklemektedir.

Biz, çalışmamızda, *Hakimiyet-i Milliye* gazetesini seçtik. Burada konumuzun *Hakimiyet-i Milliye*'yi tanıtmak olmadığını, tezimizin sınırlarını tesbit etmek açısından belirtmek isteriz.* *Hakimiyet-i Milliye*, Mustafa Kemal tarafından kurularak 10 Ocak 1920 tarihinde yayınlanmaya başlamıştır. Başlangıçta haftada iki gün, dört sahife olarak yayınlanmaya başlanan gazete, sonraları haftada üç gün ve 1921 Şubat'ından itibaren de günlük olarak çıkmaya başlamıştır. Gazete, «Cumhuriyet rejimini yaratan eylemin ana siyasal sözcüsü olmuştur. 11 Ekim 1923'de Recep Peker'in yazı işleri müdürü olduğu gazete, giderek Mutsafa Kemal'in kurduğu Cumhuriyet Halk Fır-

6 Ahmet Emin Yalman, *Gördüklerim ve Geçirdiklerim*, Cilt 3, (1922-1944), Rey Yayınları, s. 104-105.

7 Önder Şenyapılı, «Atatürk ve Gazetecilik, Gazeteler, Gazeteciler», *İletişim*, A. İ. T. İ. A. Gazetecilik ve Halkla İlişkiler Yayın Organı 1981/3, s. 184.

* Hakimiyet-i Milliye ile ilgili, çalışmamız matbaada iken gördüğümüz Yücel Özkaya'nın Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüd Başkanlığı arşivine dayalı önemli bir çalışması için bkz. *Millî Mücadele'de Atatürk ve Basın (1919-1921)*, Atatürk Araştırma Merkezi yay, Ankara 1989.

kası'nın resmi organına dönüşmüştür. 1934 yılında *Ulus* adını alan gazete, özellikle Falih Rıfki Atay'ın başyazarlığında Ankara rejiminin görüşlerini yansıtan bir parti, hatta devlet sözcüsü görünümünü almıştır»⁸.

Hakimiyet-i Milliye, Mustafa Kemal'in koyduğu sınırlı bir sermayeyle kurulmuştur. Başlangıçta gazetenin bütün yazı ve haberleri Mustafa Kemal tarafından gözden geçirilmiş, yazıların çoğunu Mustafa Kemal yazmıştır.

Hakimiyet-i Milliye'nin ilk sayısındaki başmakale de yine Mustafa Kemal tarafından kaleme alınmıştır⁹. Gazetenin imtiyaz sahipliğini sırasıyla Recep Zühtü Bey, Mahmut Bey (Siirt Mebusu) ve Falih Rıfki yapmıştır. Mesul müdürler de Sait Bey, Hikmet Şevki Bey, Naşit Hakkı Bey'dir. *Hakimiyet-i Milliye*'nin basım adedi ise 1920'de 2000, 1927'de 6000, 1932'de 9000'dir¹⁰. İsmail Hakkı Tevfik'in 1935 Filibe baskılı Ankara Gazeteleri adlı eserinde gazetenin «yazıcıları» şu şekilde sayılmaktadır: Ağaoğlu Ahmet Bey, Aka Gündüz Bey (Enis Avni), Akil Bey, Burhan Asaf Bey, Celal Davut Bey, Celal Nuri Bey, Doktor Adnan Bey, Hüseyin Ragıp Bey, Hüseyin Tevfik Bey, İbrahim Necmi Bey, İzzet Ulvi Bey, Kadri Kemal Bey, Hakkı Emin Bey, Mahmut Esat Bey, M. Reşit Bey, Muhittin Bey, Nebizade Hamdi Bey, Necip Fazıl Bey, Neşet Halil Bey, Nihat Şevki Bey, Talat Bey (idare müdürü), Nusret Kemal Bey, Süreyya Ziya Bey, Ruşen Eşref Bey, Doktor Tevfik Rüştü Bey, Yusuf Akçora Bey, Ziya Gevher Bey,

Bizim incelediğimiz dönemde ise gazetede ağırlıklı imzalar Faruk Nafiz, Yakup Kadri, Aka Gündüz, Zeki Mesut, Kazım Nami, Burhan Asaf (Belge), Nurullah Ata(ç)'dir. Gazetede ayrıca şu imzalara da rastlanmaktadır: Server Rifat, Cevat Memduh, Ahmet Saffet, Reşit Saffet, Ziyaeddin Fahri, G. Ata, Ercüment Ekrem, Sait Nazif, S.Z. Süreyya, V. Aşir, Abdülhak Hamit, Mehmet Saffet.

Biz bu çalışmada rejimin artık oturduğu, inkılapların tamamlandığı ve her anlamda geleneksel kimlik ve mirastan kesin kopuşu

8 Ali Gevgili, «Türkiye Basını», *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, c. 1, s. 213.

9 Fûruzan Husrev Tökin, *Basın Ansiklopedisi*, Kulen Basımevi, İstanbul 1963, s. 65.

10 İsmail Hakkı Tevfik, *Ankara Gazeteleri*, s. 14.

simgeleyen harf devrimini izleyen bir yıl içinde resmi görüşün yayın organı sayılabilecek bir gazete olan *Hakimiyet-i Milliye*'ye yeni siyasetin, yeni kimliğin, topluma sunulması, tanıtılması ve benimsetilmesi çabalarının nasıl yansıdığını ele alacağız. Yukarıda Cumhuriyet rejiminin yeni bir kimliğinden ve farklı bir siyasetinden bahsettik. *Hakimiyet-i Milliye* gazetesinde bu yeni kimliğin nasıl tanıtıldığı, halka nasıl sunulduğu, yeni kimlik sunulurken eskisinin nasıl değerlendirildiği, nelerin yerine neyin konulmak istendiği, ortaya konulan sorunlar ve gösterilen çözüm yollarını araştıracağız. Yeni kimlik elbette yeni ve farklı bir yaşam biçimini de beraberinde getirecekti. Bu yaşam biçiminin gazetede halka nasıl sunulduğu da ilgi sahamıza girecek.

Çalışmamıza *Hakimiyet-i Milliye*'yi seçmemizin bir diğer nedeni de bu gazetenin bir Ankara gazetesi olmasıdır. Çünkü biz, bir Ankara gazetesinin rejimi ilk ağızdan daha sağlıklı yansıtacağı kanaatindeyiz. *Hakimiyet-i Milliye*, doğrudan yeni idarenin merkezinde çıkan bir gazete iken, dönemin İstanbul gazetelerine genel bir siyasetlilik hakimdir. İstanbul gazetelerinde Ankara rejimine ateşli bir destek yoktur ama muhalefet de yapılmamaktadır. İstanbul gazeteleri bu yapılarıyla yeni rejimi ve inkılapları yansıtamamaktadır. Mesela *Son Saat*'de hiç köşe yazısına rastlanmamaktadır. (Bu gazetede her gün 6 roman tefrikası ve 1 hikaye yer almaktadır. Siyaset yoktur, haberler son derece ilginç başlıklarla, usta bir dille işlenerek kaleme alınmıştır. *Vakit* gazetesinde 2 köşe vardır. Bu köşelere de kadınlara yönelik konular hakimdir. (Moda, aşk vs.) *Vakit*'de 5 roman tefrikası ve 1 hikaye her gün yayınlanmaktadır. *İkdam* gazetesi de politikadan uzaktır. Haberler günümüz magazin başınında rastlanan hikaye diliyle yazılmış ilginç konuları içermektedir: Öpüşmek zannedildiği gibi zevkli midir?, Garip izdivağlar, Nasıl artist olunur?, Nasıl zengin olunur? vs. Diğer bir İstanbul gazetesi olan *Cumhuriyet* biraz daha farklı bir yapıya sahiptir. Yunus Nadi'nin 1924'ten itibaren *Cumhuriyet*'i yayınlamaya başlaması İstanbul başınında Kemalistler'e ilk köprü başını sağlamıştır¹¹ Buna rağmen *Cumhuriyet*'de Yunus Nadi imzalı başmakaleler dışında yeni rejim hakkında bilgi sınırlıdır. *Cumhuriyet* de bir yarı magazin gazetedir.

11 Ali Gevgilili, *a.g.m.*, s. 124.

Netice itibariyle bize göre bir İstanbul gazetesi yeni rejimi layıkıyla hissedemeyecek, anlayamayacak ve esas önemlisi yansıtamayacaktır. Zaten Ankara'dakiler de bundan habersiz değildir. *Hakimiyet-i Milliye*'de yeralan aşağıdaki fıkra bu açıdan ilgi çekicidir :

«BEYOĞLU'NDA

- Garson! Şimdi çaldıkları hava neydi?
— İstiklal Marşı efendim,» (1 Ağustos 1929)

Ankara'da bulunanlar da İstanbul basınının yeni rejime ilgisizliğinden şikayetçidir. K.Z. imzalı bir yazıda *Hakimiyet-i Milliye*'de bu konuda şöyle denilmektedir :

«ŞEHİRLERİN SECIYESİ

Geçenlerde bir arkadaşla konuştum. O bana şehirlerin de insanlar gibi seciyeye sahip olduğunu söyledi. O sırada önümüzde duran bir çok gazetelere işaret ederek :

— İnanmazsan şu İstanbul ve Ankara gazetelerine bir bak, dedi. Masada gösterdiği gazeteyi okudum. Bu bir İstanbul gazetesi idi. Arkadaşım gazetenin dört tarafını kırmızı kalemle çizmiş. Baktım: Biri mahut Horinika meselesi, biri iki sairin arasında çıkan hadise, biri de temaşacının yazdığı yazıdan mütevellit dedikodu, diğeri Kadriye Hanım işi...

Bir günün gazete havadisleri arasına bu garip vakaların toplanması cidden şaşılacak şeydir. Ben bu hayret içindeyken, arkadaşım elime Ankara gazetesini sıkıştırdı. Sahifelerinde bir kaç büyük makale, beş-on fıkra, dil ve harf işine dair münakaşalar.

Refikim: Görüyorsun ya dedi. İşte iki şehrin seciyesini gösteren bariz nişaneler.» (25 Mart 1929).

Ankara, İstanbul basınından ciddi şekilde rahatsızdır. Kazım Nami şunları söylemekle yetinmektedir :

«İstanbul'da gazetecilik pek tuhaf bir şekil almıştır. Bu şeklin ne olduğunu anlamak kolaydır. Ben burada izahat vermemek cihetine iltizam edeceğim.» (10 Nisan 1929)

Bu arada basınla yeni rejim ilişkileri de ilgi çekici bir seyir takip etmiştir. Özellikle Cumhuriyet'in ilk on yıllık döneminde yeni

rejimin ittifak halkaları dışında kalan hiçbir eğilime olanak verilmek istenmemiştir¹². Kurulan yeni rejim kendini güçlendirme ve sağlama çabaları içinde uyumlu bir basın yaratmaya çalışmıştır.

Millî Mücadele'nin kazanılması, Lozan barışı ve İstanbul'un işgalden kurtarılmasıyla İstanbul'da Ankara güçlerine karşı bir yayın kampanyası açanlar «Yüzellilikler» adı verilen istenmeyen kişiler listesine alınarak yurt dışına çıkarılmıştır. *Peyami Sabah*'ın başyazarı Ali Kemal ise tutuklanıp Ankara'ya gönderilirken İzmit'te linç edilmiştir.

Mustafa Kemal, basınla ilişkilere çok önem vermektedir. İzmit'te İstanbul basınının ılımlı kesimiyle toplantı düzenlemiştir¹³. Fakat Cumhuriyet'in ilanından sonra Hilafet'in de tartışılmaya başlamasıyla İstanbul basını ile Ankara arasındaki gerginlik artmıştır. Muhalif gazeteciler İstiklal Mahkemeleri'ne çıkarılmakta fakat sürtüşme bitmemektedir. Mustafa Kemal 5 Ocak 1924'de İzmir'de dönemin İstanbul gazetelerinin sahip ve başyazarlarıyla yaptığı toplantıda yeni rejimin oturması ve yerleşmesi için basından Ankara ile uyum içinde çalışmasını istemiştir. Fakat sürtüşme sürmüştür. 1925'de Şeyh Said isyanı ile yeni rejim-basın ilişkileri kopma noktasına gelmiş, hükümete geniş yetkiler tanıyan Tahrir-i Sükun Kanunu 4 Mart 1925'te Meclis'ten geçirilmiştir. Kanunun çıkmasıyla *Tanin*, *Tevhid-i Eflak*, *Sebül-ür-Reşat*, *Aydınlık*, *Resimli Ay*, *Vatan* başta olmak üzere İstanbul ve Anadolu'daki muhalif gazeteler birer birer kapatılmıştır. Yazarları da İstiklal Mahkemeleri'nce tutuklanmıştır.

Bu dönemde basının karşılaştığı bir başka önemli olay da harf devrimi olmuştur. Yeni harflerin kabulü gazeteleri olumsuz etkilemiş, birçoğu okuyucusuzluktan kapanmıştır. Bu dönemde hükümet gazete ve dergilere prim vererek yeni rejime katkıları için yardımcı olmuştur. Yakup Kadri *Hakimiyet-i Milliye*'de harf devrimiyle birlikte basının düştüğü sıkıntıyı şöyle anlatmaktadır :

«Harf inkılabını müteakip başgösteren matbuat buhranı git-tikçe vahametli bir safhaya giriyor. İstanbul'da çıkan haf-

12 Aynı yerde s. 213.

13 İzmit toplantısıyla ilgili bakınız İsmail Arar, *Atatürk'ün İzmit Basın Toplantısı*, Burçak Yayınevi, İstanbul 1969.

talık ve aylık mecmuaların hemen hepsi kapandı. Bunlar arasında birkaç mizah gazetesi kaldı. Onlar ise neredeyse düşüp kaybolacaklar. Bundan sonra sıra belli başlı gündeliklere gelecek ve işte o zaman korktuğumuz başımıza gelecek. Türkiye'de matbuat buhranının bizim korktuğumuz safhaya girmesi bütün milletin fikri ve manevî iflası manasını tazammun edebilir.» (17 Nisan 1929)

Yine aynı yazar bir başka yazısında ise şöyle demektedir :

«Babıali'de basılan 5-10 halk mecmuası üç-dört ay evveline kadar 30 bin 20 bin basıyordu. Bunların sürümü birden bire 2 bine, hatta bine, beşyüze düştü ve sahipleri bunları birer birer kapatmak mecburiyetinde kaldılar. İlk tecrübe deminde biraz ümit veren gündelik gazeteler de yavaş yavaş rağbetle düşmeye başladı.» (5 Nisan 1929)

Falih Rıfki da aynı konu üzerinde durmakta fakat daha değişik düşünmektedir :

«Baştan öyle düşünüyorduk : Kanun çıkar çıkmaz inkılap şüphesiz yürüyecektir. Fakat belki bir-iki sene için gazetelerin hacmi yarı yarıya inecek, satış iki sülüs, üç-rübu azalacak, yeni yazının ikinci sene-i yıldönümünde ise inkışaf birden bire kendini gösterecektir. İnkılaptan 4 ay 18 gün geçti : Tahminlerimizin hepsinde yanıldığımızı söylemeliyiz. Gazeteler düşmedi değil, ancak düşündüğümüzden ne kadar farklı! Hatta aralarında artan bile var. Gazetelerimizin yanıp yakıldığı inkılabın sürümü hırpalaması değil, inkılabın bir defa için gazete bütçelerine yüklediği ağırca masraftır. Yazı inkılabının dört buçuk ay sonraki manzarası NORMAL'den çok iyidir. Yazı inkılabının doğrudan doğruya kendisi ile alakası olmayan sıkıntıların nasıl yardım görmesi meselesi ise umumla görüşülecek bir mesele değil, resmî makamlarla meslek adamları arasında halledilecek bir meseledir.» (20 Nisan 1929)

Hakimiyet-i Milliye'de basınla ilişkiler de tartışılmaktadır. Basın hürriyeti konusunda Adliye Vekili Mahmut Esat Bey sunları söylemektedir :

«Hürriyet, pek çok defalar şantajcıların elinde devlet otoritesine, vatandaşların dürüst menfaatlerine karşı tahakküm silahı halinde kullanılmaktadır. Bazı medeni memleketlerdeki matbuat hürriyetinin demokrasilerin sırtında ezici bir yük ve milletleri yorgun bırakan bir müessese halini aldığı söylenmiştir. Benim matbuat hürriyetinden anladığım mana millet ve inkılabın büyük menfaatlerinin etrafında çalışma, yazma, dürüst ve samimi tetkiklerde bulunmadır. Dünyanın en hür halkçı bir Cumhuriyetini yaşayan Türkiye hürriyeti kendisine sıkılabilecek bir kurşun olarak kullandramaz.» (11 Şubat 1929)

Siirt Mebusu Mahmut imzalı yazıda da basından şikayet edilmektedir :

«Otuzbir Mart ve Şeyh Sait isyanları yalnız irtıcaın, cehaletin eserleri değildi, bu isyanlarda o zamanlar mevcut olan müfrit bir hürriyetin tesiri de pek fazladır. Türk matbuatının Meşrutiyet devrinde ve Cumhuriyet'in ilanına tekaddüm eden safha ile ilanı takip eden aylarda bir çok hatalarının olduğuna şüphe yoktur.» (12 Şubat 1929)

Faruk Nafiz ise basın hürriyeti konusunda şöyle demektedir :

«Umumiyetle gazetecilerin elinde adesesı kuvvetli bir dürbün vardır. Milli menfaatler mevzubahis olduğu bir zamanda zeki bir muharrir bu dürbünü nasıl kullanacağını bilir, fena akisler tevlit edecek vakalara elindeki dürbünün arka adesesinden, müsbet tesir husule getirecek hadisleri de doğrudan doğruya tetkik etmeyi vazife telakki eder. Son senelerde Türk gazeteciliği de sükun ve itidalin, gazete satışını yükseltmekten daha büyük bir lazime olduğunu neşriyatı ile tasdik etmiş oldu. Küçük, ehemmiyetsiz hareketlerden heyecanlı bir hadise vücuda getirmeye çalışan bir muhabir dürbünü teleskop gibi istimal ediyor ve gazetecilikte bir nevi romantizm vücuda getiriyor demektir ki, bu tarz irfan seviyesi düşkün olanları daha çok işgal ettiği için tehlike daha büyüktür. Dört sene evvel Cumhuriyet'e karşı kıyam hamakatinde bulunan Kürt şeyhine İstiklal Mahkemesi reisi

yanlış rivayetlere nasıl inandığını sorduğu zaman şu cevabı almıştır :

—Nasıl inanmam gazete yazıyordu.

Matbaa hururatının henüz bilgileri tekemmül etmemiş insanlar üzerindeki tesirine bu cevap kafi bir delildir. Bu tesiri menfi bir surette kullanmada hiçbir netice, hiçbir faide hasıl olmadığını bize geçen uzun senelerin tecrübesi serahatle gösterdi. Şu halde yoktan vakalar icadında hala ısrar etmenin gazeteciliğin manevi istifadesi lehine terkettiği menfaat ne olabilir? Mesela son isyan haberler gibi.

Selahiyattar makamın kuvvet ve katiyyetle reddettiği bu asılsız haberin herhangi bir gazetede yer bulması keyfiyeti ancak gafletle tefsir olunabilir. Zira bu haberle muharrir en ufak bir hadisenin bile mevcut olmadığına göre yalnız rüyasını nakletmiş bulunuyor. Fakat henüz rüya ile hakikat fark edecek kadar mütekamil olmayanların bunu ne yolda tefsir edecekleri düşünülmelidir. Eğer mutlaka bir mevzu lazımsa böyle muhayyel isyan haberleri yerine memleketin dört tarafında teessüs etmiş sükun ve asayiş kaleme almak hem daha doğru, hem daha muafıktır.» (11 Kanunusani 1929)

Çalışmamız, gazetelerin yeni harflerle çıkmalarını başlangıç olarak almaktadır. Latin harflerinin kabulü Türkiye Cumhuriyeti'nin Batılılaşma siyasetinde önemli bir kilometre taşı teşkil etmektedir. Harf devrimi geleneksel kimlik ve mirastan kesin olarak kopuşu simgelemektedir. Kahire mahreçli bir haberde de değinildiği gibi «Harf inkılabı Latin Türkiyesi ile eski Arap Türkiyesinin arasını ayıracak ve Türkiye'nin atisi ile mazisinin arasına bir set çekecektir.» (3 Kanunuevvel 1928)

Çalışmamıza konu olan 1929 yılının bir diğer özelliği de inkılapların ana hatlarıyla bu dönemde artık tamamlanmış, rejimin büyük ölçüde oturmuş olmasıdır. 1924'te Tevhid-i Tedrisat Kanunu ve aşarın kaldırılması, 1925'te Şapka Kanunu'nun kabulü, tekke ve zaviyelerin kaldırılması ve miladi takvimin kabulü, 1926'da Türk Medeni Kanunu'nun kabulü, 1928'de Beynelmilel Erkamın Kabulü hakkında Kanun ve yeni harflerin kabulünden sonra 1929'da Ceza Usul Kanu-

nu'nun meydana getirilmesiyle 1930 yılı başında hukuk alanındaki reformlar da tamamlanmıştır¹⁴.

Yine *Hakimiyet-i Milliye*'nin 1929 yılındaki sayılarını seçmemizin bir diğer sebebi ise gazetede bu dönemde kimlik tartışmalarının yoğun olmasıdır. Bundan sonraki yıllarda gazetenin içeriği gittikçe sığlaşmakta, yazı kadrosu daralmaktadır. Nitekim 1934'te *Hakimiyet-i Milliye* kapanmakta yerine *Ulus* kurulmaktadır.

Çalışmamıza 1929 yılını ilaveten gazetenin yeni harflerle çıkmaya başladığı 1928 yılının Aralık ayı da dahil edilmiştir. Böylece 13 aylık bir dönemle çalışmamız sınırlanmıştır.

I. ESKİ KİMLİĞİN TASFİYESİ

Osmanlı İmparatorluğu yenik çıktığı I. Dünya Savaşı'ndan sonra yıkılmıştır. Yeni Türk devleti ise varlığını Osmanlı'nın yıkılışını hazırlayan olaylar içinde kazanmış, yeni devlet bir yerde Osmanlı İmparatorluğu'na karşı da gerçekleştirilmiştir. Bu sebeple yeni kimlik bir Osmanlı eleştirisi üzerine kurulmak istenmiştir.

Osmanlı İmparatorluğu'nun Orta Çağ kalıntısı, ümmete dayalı, Kur'an yasalarıyla yöneltilen teokratik bir devlet olduğu, Türkiye Cumhuriyeti'nin ise çağdaş, millî ve laik bir karakter taşıdığı tezin den hareketle yeni devletin Osmanlı ile uyumsuz görülen yönlerinin altı çizilmiş, eskiyi tanımlayan her şey kötü kabul edilmiştir¹⁵.

Cumhuriyet İnkılaplarının fikir babalarından Recep Peker inkılabı tarif ederken «Bir sosyal bünyeden geri, eğri, fena, eski haksız ve zararlı ne varsa bunları birden yerinden söküüp onların yerine ileriye, doğruyu, iyiyi, yeniyi ve faydalıyı koymaktır»¹⁶ demektedir. Recep Peker'in bu tanımı Meydan Larousse'a şöyle yansımıştır : «Atatürk devrimi ile Türk sosyal bünyesindeki geri, eğri, kötü, haksız ve zararlı ne varsa bunları kökünden söküüp atarak yerlerine yeniyi, ileriye, doğruyu, iyiyi ve faydalıyı koyma amacı güdülmüştür»¹⁷.

14 Kurt Steinhaus, *Atatürk Devrimi Sosyolojisi*, Sander Yayınları, İstanbul 1973, s. 126.

15 Baykan Sezer, *Sosyolojinin Ana Başlıkları*, s. 203.

16 Recep Peker, *İnkılap Dersleri Notları*, Ulus Basımevi, Ankara 1936, s. 7.

17 *Meydan Larousse*, c. III, s. 633.

Yukarıdaki tanımların temelini Ziya Gökalp'da bulmak mümkündür. Osmanlı İmparatorluğu'na çıkış yolları arayan İttihat ve Terakki Partisi'nin ideoloğu sayılan Gökalp, imparatorluğun yıkılışından sonra genç Türkiye Cumhuriyeti'nin ideolojik temellerinin oluşmasındaki katkısıyla aslında Cumhuriyet'in de ideoloğu sayılabilecek bir düşünürümüzdür. Yurdumuzda Sosyolojinin de öncülerinden olan Ziya Gökalp'ın sosyolojik fikirleri Osmanlı devletinin son dönemleri, yıkılışı ve Türkiye Cumhuriyeti devletinin kurulması ile ilgili sorunlar çerçevesinde oluşmuştur¹⁸. Gökalp, Durkheim sosyolojisinden yola çıkarak sorunlarımıza çözüm yolları aramış bir düşünürümüzdür.

Ziya Gökalp, Osmanlı-Türk ayrımını gündeme getirerek Türkler'in Osmanlı'dan ayrı ve farklı bir unsur olduğunu öne sürmüştür. Gökalp bu konuda şunları söylemektedir : «Osmanlı İmparatorluğu genişledikçe, yüzlerce milleti siyasi dairesine aldıkça idare edenlerle idare olunanlar ayrı iki sınıf haline giriyorlardı. İdare eden bütün kozmopolitler 'Osmanlı sınıfı'nı, idare olunan Türkler de 'Türk sınıfı'nı teşkil ediyorlardı. Bu iki sınıf birbirini sevmezdi. Osmanlı sınıfı, kendini millet-i kadime suretinde görür, idare ettiği Türkler'e millet-i mahkume nazarı ile bakardı. Osmanlı daima Türk'e 'Eşek Türk' derdi. Türk köylerine resmî bir şahıs geldiği zaman 'Osmanlı geliyor' diye herkes kaçardı¹⁹.

Yine Gökalp'a göre, «Bu milletin yakın bir zamana kadar kendisine mahsus bir adı bile yoktu. Tanzimatçılar ona 'Sen yalnız Osmanlı'sın, sakın başka milletlere bakarak sen de başka bir ad isteme. Milli bir ad istediğin anda Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılmasına sebep olursun' demişlerdi. Zavallı Türk, vatanımı kaybederim korkusuyla 'Vallahi Türk değilim, Osmanlı'dan başka hiçbir içtimai zümreye mensup değilim' demeye mecbur edilmmişti²⁰. Ziya Gökalp'a göre Osmanlılık, sadece Türklerin katıldığı bir uygarlık alanıdır. Bundan öteye bir anlam taşımamaktadır. «Türkler, harsen Osmanlı

18 Bu konuyla ilgili bir tartışma için bakınız Baykan Sezer, «Ziya Gökalp ve Durkheim», 60. *Ölüm Yıldönümünde Ziya Gökalp*, İ. Ü. Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü yayınları, İstanbul 1986, s. 19-26.

19 Ziya Gökalp, *Türkçülüğün Esasları*, Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1976, s. 33.

20 Ziya Gökalp, *Türkçülüğün Esasları*, s. 44.

İmparatorluğu'na tabi olmadılar. Bunlar da kendi kendilerine milli bir hars yaparak Osmanlı medeniyetine karşı tamamıyla lakayd kaldılar»²¹.

Böylece Gökalp'in hazırladığı zemin üzerine *Hakimiyet-i Milliye'* de yoğun bir Osmanlı eleştirisine rastlanmaktadır. Devlet yönetiminin spora, sanattan kadın haklarına, sağlıktan iktisada, çocuklara verilen değerden, nüfusun azlığına kadar her konuda Osmanlı fena, geri, eğri karanlık, zalim, cahil, zorba gibi sıfatlarla eleştirilmektedir.

A. Osmanlılığın Eleştirisi

*Hakimiyet-i Milliye'*de Osmanlı'ya yöneltilen eleştirilerin başında devlet idaresi, hükümet-halk ilişkileri gelmektedir. Siirt Mebusu Mahmut imzalı başyazıda bu konuda şöyle denilmektedir :

«Türkiye'de asırlardan beri devam eden fena idareler halk ve hükümet arasında doldurulmaz bir uçurum açılmasına sebep olmuştur. Sanki hükümet halkın faydasına çalışan bir müessese değil ona zulmeden devletle olan muamelelerinde ona derecesiz müşkülât çıkaran bir heyetten ibarettir. Filhakika bir şahsın veya bir hanedanın hayat ve menfaatlerini her şeyden üstün tutan, vatana ve halka karşı olan vazifelerle kendini alakalı saymayan saltanat idaresi elbette vatandaşlara ehemmiyet telkin edemezdi.» (30 Haziran 1929)

Yine Osmanlı'nın «fena idaresi» ile ilgili bir eleştiride «Cumhuriyet Vatandaşlığı» başlıklı bir yazıda Zeki Mesut Türk'ün «tebaa' ve 'bende' icaplarına alışmış ve bunların tazyiki altında inleyerek hükümet ve devlet mefhumlarına karşı adeta bir kin ve husûmet beslemeye başladığımı» (19 Mart 1929) söylemektedir :

Yakup Kadri «zalimane» şeklinde nitelediği Osmanlı idaresini eleştirmektedir :

«Eski devrin zalimane idaresi halkta, devlet ve hükümete karşı hiç bir itimat ve emniyet hissi bırakmamıştı. Devlet halkı yolmakta ve esir gibi kullanmakta devam ettiği müd-

21 a.g.e., s. 34.

detçe halkta bir nevi sinsilik, desiseçilik, yalan ve dolancılık itiyadı hasıl olmaya başladı. Memur için miri malı çalmak nasıl mübah oldu ise, millet için de devlet hakkını yemek, hükümet otoritesini aldatmak öylesine mübah oldu. Zavallı saf Anadolu köylüsünün bile bu konuda öğrenmediği şeytanlık kalmadı.» (6 Mart 1929)

Hakimiyet-i Milliye'de A. G. İmzalı «İki Halk Yeri» başlıklı yazıda yine Osmanlı'da devlet-halk ilişkileri üzerinde durulmakta ve şöyle denilmektedir :

«Evvvelki devirde saray kuvveti ve onun «vüzera» dediği uşak kuvveti vardı. Bu kuvvet için «halk»ın göbekadı «sıfır»dı. Yokluğu ve ehemmiyetsizliği bu derece ifade eden kelime yoktu. ... Sarayın önünden halk geçemezdi. Mebusların toplandığı sarayın kapısından halk bakamazdı. Kabinne denilen vüzera loncasının içi, dışı ve işi halk için değildi. Bu devir demokratik cumhuriyet, yani cumhuriyet halk devridir.

Bugün saray maray olmadığı için korkusuz ve serbestçe vatan içinde dolaşyoruz. Bugün Millet Meclisi'nin adı üstünde, o sırf bizim kendi meclisimizdir. Bahçelerini halka açmıştır. Ve kadın-erkek, büyük-küçük onun içinde ferah bir serinlik buluyoruz.» (12 Haziran 1929)

Bu yazının aşağıdaki haber üzerine kaleme alındığı anlaşılmaktadır :

«MECLİS BAHÇESİ HER GÜN HALKA AÇIKTIR

B. M.M. Reisi Hz. Meclis bahçesinin yaz günleri halka açılmasını istemiştir. İdare heyeti bahçenin havuz bulunan alt kısmının öğleden sonra dörtten itibaren halk için serbest olduğunu bildirir. Ancak, bahçede çiçeklere dokunulmama ve çimenlere basılmayacaktır.» (10 Haziran 1929)

«Halk için bir kabus» (26 Kanunusani 1929) olarak nitelendirilen Osmanlı saltanatı ve hilafet devirleri Siirt Mebusu Mahmut'a göre «...Türk tarihinde menfur ve haysiyet kıran... bir ağalar devri, zorbalar devri, softalar devri»dir. (19 kanunusani 1929) Yine aynı yazar «tembellik», «uyuşukluk» ve «karanlık» içinde geçen Osmanlı

devirleri için «Biz atalet ve zulmet içinde geçen bir maziye ebediyen veda etmeyi düşünüyörüz» (1 Kanunusani 1929) demektedir.

Hakimiyet-i Milliye'de Osmanlı'ya, Osmanlı kimliğine yöneltilen eleştirilerden biri de Türk-Osmanlı ayrımı üzerinedir. Türk unsurunun Osmanlı içinde ezildiği, horlandığı ileri sürölmektedir. Bu konuda S. Z. Süreyya şunları söylemektedir :

«Milletimiz hakikaten iftihar edilecek bir millettir. Halbuki sultanlar idaresi zamanında Türklüğünü kim ileri sürebildi? Zavallı Türklük her türlü tahkir ve tezyife maruz kalmaz mıydı? Sarayın benam şairlerinden Vasıfı Enderunî yukarıya hoş görünmek sevdasıyla ve her halde oranın haleti ruhiyesine tercüman olarak :

«Ünsiyeti etraki bana eyleme teklif

Ben ehl-i tabietanım ey şuh, o hödüktür»

gibi hezeyanlar savurmamış mıydı? Hayır şair efendi, hödüğün en büyüğü milletinin derinliklerini yüksekliklerini ölçüp biçmiş olan senin gibi derbeder saray şairlerini böyle abuk-sabuk söyletenlerdir. Bu kadar cıvanmert, bu kadar saf ve temiz bir millete hödüklük isnat edenlerdir ki, asıl merhamete değmez ünsiyete gelmez hödüklerdir.» (17 Kanunusani 1929)

Hakimiyet-i Milliye'de Osmanlı-Türk ayrımı üzerinde durulurken Osmanlı öncesi Türk uygarlıkları ile de ilişkiler kurulmaktadır. Selçuklu Türkler'in öz devleti sayılırken, Türk unsurunun Osmanlı içinde talihsiz bir dönem geçirdiği ileri sürölmektedir. Aşağıdaki «Vakıflar ve Tarihi Yapılar» başlıklı yazıda bu konuda şöyle denilmektedir :

«Anadolu'da yer yer birer güzellik ve sanat mezarlığı gibi sıralanan Selçuklu eserleri, Osmanlı adı verilen eserlerin israf edilircesine yükseldiği günlerde yıktırılmıştır. ... Selçuklu tarihi yok olmuş bir ailenin destanı değil, yer yer sıkıntılı, sevilen sanat örnekleri, Keykubat'ın harap olmuş akarları değil, yaşayan gencelen, yeni abideler kurmaya yönelen Türk milletinin geçmiş zamanlarıdır.» (30 Haziran 1929)

Hakimiyet-i Milliye'de Osmanlı kimliği tümenden reddedilmekte, Osmanlı ile ilgili her unsur kötü kabul edilmektedir. F. N. imzalı yazıda şairler üzerinde durulmaktadır :

«Halk Bilgisi Derneği Türk'ün mutasavvıf şairi Yunus Emre için bir merasim hazırlamaktadır. Nerede ve ne zaman doğduğu, nerede ve ne zaman öldüğü belli olmayan bu halk şairinin muayyen bir günde ve muayyen bir yerde yadedilmesi büyük bir mazhariyettir. Halbuki Nedim'in dört sene evvel ölümünün 200'üncü senesi olduğu halde böyle bir yerde merasim günü tesis etmek hiç kimsenin hatırına gelmemiştir. Bundan sonra Fuzuli'nin, Baki'nin, Galip Dede'nin yadedilmeyecek günleri gibi.» (24 Şubat 1929)

F. N., «Dağılan Karanlık» başlıklı yazısında «Üç asır evvel Osmanlı İmparatorluğu'nun en kuvvetli veziri(nin) okumak-yazmak bilme(diğini) ve bu(nun) onun için bir noksan» olmadığını (22 Temmuz 1929) söylemekte, «Yabancı Bir Gözle» başlıklı yazısında ise «yemeklerini beş parmakla yiyen» (28 Temmuz 1929) Osmanlı yöneticilerinden bahsetmektedir.

Eski yöneticiler Batılılaşma yolundaki hareketleri ile de eleştirilmektedir. «Eski» kadrolar bu harekette ya satıhta kalmak veya «eksik» alarak bir türlü Batılılaşmamızı gerçekleştirmemekle itham edilmektedirler. Yani Batılılaşma hareketlerinde başarılı olunamıyorsa bunda suç Batılılaşmanın kendinde değil, bu hareketi yürüten kadroların yetersizliğinde, beceriksizliğindedir. Siirt Mebusu Mahmut imzalı bir yazıda bu konuda şöyle denilmektedir.

«Saltanat idaresi hayat ve politika aleminde kendileri ile dövüşeceği anasının medeni seviyesine ulaşmak, memleket-te umumi bir ıslahat yapmak ihtiyacına düşmüş değildi. Onun ıslahat işlerindeki gayesi yalnızca şekli bir mahiyet-ten ibaret kalıyordu. Çünkü iş başında olanların memleket-ten olan alakaları vicdanı değil zahiri idi. Onlarca, harici alemin «Türkiye artık ıslahat yapıyor» demesi kafi geliyordu.» (28 Temmuz 1929)

Kazım Nami de yine aynı «eksik alış»tan şikayetçidir :

«Biz bir asırdan beri eski dünyanın eski bir milletini basmakalıp taklit ettik. Bu taklidin bugünkü neticesi hala taklit yolunda yürümek arzusudur. Halbuki bize artık taklit değil ibda lazımdır.» (11 Şubat 1929)

Osmanlı her konuda eleştirilmektedir. Faruk Nafiz'in kaleminden :

«Muhakkak olan bir cihet varsa o da Türk'ün çoğalma kabiliyetidir. Osmanlı İmparatorluğu'nun kötü siyaseti onun bu kabiliyetini bir sürü vahi menfaatler yolunda istismar etmiş, bu cevher yok yere heder olmuştur.» (29 Haziran 1929)

Siirt Mebusu Mahmut imparatorluğun sağlık (12 Mart 1929), Faruk Nafiz eğitim (7 Kanunusani 1929) işlerini eleştirmektedir. Nafiz'e göre «Geçen nesilde çocuk, ailenin en çok ihmal edilen bir unsuru (dur). Bununla beraber bu ihmal edilen unsurdan bugünkü idealist nesil vücuda gel (miş) tir.» (27 Nisan 1929)

Kadın da *Hakimiyet-i Milliye* yazarlarına göre Osmanlı idaresi altında en çok ezilenlerdendir. Aka Gündüz «Türk Kadını İçin» başlıklı yazısında şöyle demektedir :

«Büyük inkılap gününe kadar Türk kadını beşer tarihinin en çok, en fena haksızlığına uğramış yegane kadındır. Bu zulmün en feci tarafı tecavüzün içimizden daha çok gelmiş olmasıdır. İffet, fazilet, hak, hatta nefes alacak hava kadına yasaktı. Bu faciayı bu zaviyeden mütalaa etmelidir. Evet, mazi madde-i asliye olarak şunu kabul etmiş görünürdü : İffet yok, fazilet yok, hal yok, hava yok» (7 Mart 1929)

B. A. imzalı bir sinema kritiğinde ise Osmanlı'da kadın konusunda oldukça ilgi çekici sözlere rastlanmaktadır :

«Bizim pazarlarımızda siyah et ancak mahdut bir miktarda, bir sarayla birkaç tane paşa konağına hadım yetiştirecek kadar satılırdı. Revaçta olan, beyaz ve körpe olan gerçek kızı eti idi. Örselenmemesi için itina ile bakılırdı. Yediği kırbaç derisine değil iffet ve namusuna inerti. Bu beyaz etler de Yakın Şark'taki, Uzak Garp'taki siyah etler kadar inlerdi.

PadıŒah, hassaten İngiltere'nin müdahalesi ile esir pazarlarını herhangi bir kapitülasyonu kabul eder gibi kapattı. Sureta. Çünkü sarayın arka kapılarından beyaz et ticareti ve beyaz et hediyeleri Osmanoğulları'nın son zamanlarına kadar en aziz meşguliyetlerinden birini teşkil ederdi.» (9 Kanunuevvel 1929)

Hakimiyet-i Milliye'de Osmanlı ile ilgili her şey eleştirilmektedir; yazı, takvim, saat :

«Yeni rakamlar nasıl görüşlerimizi değiştirdi ise yeni yazı da öyle düşüncelerimizi başkalaştırıyor. 1928 yılına gelinceye kadar kaç kişi olduğumuzu bilmiyorduk. Çünkü eski rakamlar remil dökmek, vekf yapmak içinmiş. Takvim denince günlerimizin, vakitlerimizin sağışını, geçişini işlerimizin günlerimizle karşılaştırılmasını hiç gözönüne getiremedik. Kopardığımız yapraklar bize hep öteki dünyaya yaraayan bilgiler söylerdi. Cebimizdeki saat de öyle değil miydi?...» (11 Şubat 1929)

B. Doğu'nun Eleştirisi

Yeni Türk devleti yeni bir kimlik ve farklı bir konumda dünya siyaset dengesindeki yerini almaktadır. Osmanlı kimliğinin reddedilmesiyle birlikte devletin çıkarları geleneksel Doğu siyaseti yerine Batı'nın genel siyaseti içinde aranmaktadır. Böyle olunca eleştiri okları Doğu'ya, Doğululuğa da yönelmektedir. Nasıl Osmanlı kimliğini tanımlayan her şey kötü ise Doğu ile birlikte Doğu'yu tanımlayan her şey de kötüdür. Çünkü Doğululuk eski kimliğimizin en önemli vasfıdır. Çünkü artık «Devrin güneşleri Garp'ten doğmada/Tan yerinde yanan ateş soğmada/Şark'ı karanlıklar ezip boğmada»dır. (13 Haziran 1929)

Hakimiyet-i Milliye yazarlarından Aka Gündüz'e göre Şark şöyledir : (Makalenin sonundaki açıklama da aynen alınmıştır).

«Diplomat için Şark : Bir şahsi geçim ve siyasi gemirme alanıdır. Filozof için Şark : Kepçe kepçe bilgi uydurumu çıkarılan büyük bir eşmedir ki başkaları ondan yarım kaçmak alamaz.

Edip ve sair için Şark : Kafası içinde sınırsız, gerçeksiz bir ülkedir ki, her bucağında sade kendisi kalemden atını oynatır.

Hekim fakısı için Şark : Düşkünlük, miskinlik hastalık yuvasıdır.

Siniri çürek kadın için Şark : İpekli sedirler, incili avizeler, elleri alkanlı, belleri yatağanlı, kaytan bıyıklı, ateşten ve istekten gunnamış delikanlılardır.

Kansul ve kemiksul erkek için Şark : Akanber, öd, iğde ağaçları altına kurulmuş gerdek sofrasıdır ki, çevresine elleri nargileli, gözleri haşhaşlı, turunc bağrırları büürümcük-lü düşgüzeli kadınlar dizilmiştir.

Şark'tan başkaları için Şark : Böyle imiş, böyle idi ve böyledir.

Bu fıkradan bazı sözler : Gemirme : istismar, Alan : saha, Eşme : elle yapılan menba, Çamçak : ağaçtan taş, Sınır : hudut, Görçek : hudut, Fakı : profesör, Günlama : tevellüt etme, İstek : ihtiras, Kansul : fakrüdüm, kemiksul : raşitik, Düşgüzeli : rüya güzeli, Ün : şeref, haysiyet, San : şan, ünvan, Mut : saadet, Kut : mübarek, Yaratık : mahluk, Derlimi : hülasası, Sanı : zihniyet, Dal : omuzbaşı» (20 Şubat 1929)

Hoş olmayan, beğenilmeyen, başarısız bulunan her şeyin menşei Şark'a, Şarklılığa bağlanmaktadır. Falih Rıfki olaylı bir Galatasaray-Fenerbahçe futbol maçından sonra şunları yazmaktadır :

«İstanbul gazetelerindeki son maç yazılarını utanç ve sızıntı duymayarak okumak mümkün müdür? Spor gibi güzel ve necip bir Garp eserine ancak bu kadar Şarklılık konabılır. Bir maçın arkasından mahkeme celpleri ve hastane yağdığını görmekten hazin ne vardır? Bir nesillerden beri süren Oksford ve Kembriç yarışlarının uzun tarihini, bir de Fenerbahçe ve G. S.'nin kısacık sergüzeştini hatırlayınız.» (15 Mayıs 1929)

Faruk Nafiz ise Ankara'da birini bir Batılı'nın çalıştırdığı iki lokantayı karşılaştırmaktadır :

«Ankara'da en mükellef lokantayı işleten bir ecnebidir, bu büyük müessesenin sahibi her kapıdan giren müşterinin sevimli, gülyüzlü bir karşılayıcısıdır. Bütün yemek müddetince en ufak bir arzunuzun üzerinde canla başla titrer. Onun az ilerisinde başka bir lokantanın yerli sahibi bilakis müşterilerine bir kurban nazarı ile bakar. Sanki onları hasbi işe ediyormuş gibi bir tavır vardır.» (3 Kanunuevvel 1928)

Yakup Kadri'nin bu konudaki yaklaşımı daha da ilgi çekicidir. Türkler'in ırk olarak Doğulu sayılmayacağını söylemektedir *Hakimiyet-i Milliye* yazarı :

«Gazetelerimizin her hangi bir Balkan gazetesinden daha mükemmel çıkışına, ufak tefek kusurlarına rağmen Avrupa'da bizi utandırmayacak oluşunu görenler Türklerin fikri ve bedii istidat noktai nazarından mutlaka indo-öropen ırklarla kardeş olduğuna hükmedebilirler ve bu hususta belki de yanılmış olmazlar. Herhalde bizim kani olduğumuz bir hakikat varsa o da Türkler'in bütün manasıyla Asyai milletler meyanına girmeyeceğidir. Türk ırkının Büyük ve Küçük Asya'daki uzun fütuhât ve hükümranlık hayatının velleli tarihi dikkatle tetkik edilecek olsa hissedilir, anlaşılır ki bu ırk, asırlarca süren keşmekeşler içinde daima Asyai denen şeylerin tesirine karşı mücadelede hali kalmamıştır. Hatta Türkler'in bir kısmı İslâm dinini kabul ettikten sonra da bu cidal zamanımıza kadar sürüp gelmiştir. Hiç şüphe yok ki biz bu karüzâr meydanına şimalin altın başlı, mavi gözlü evlatları arasında geldik. Bütün cidalci ve fatih milletler gibi. Halbuki Asya mistizmin, mustarip, mağlup ilahların, korku, tövbe ve tevekkül dinlerinin diyarıdır...» (9 Kanunuevvel 1928)

Hakimiyet-i Milliye'de «Şarklı» olduğu için suçlanan ve en çok hücumu uğrayan ise geleneksel müzik olmuştur. Faruk Nafiz'in kaleminden :

«Şark musikisidir ki içki, meze, tabak ve çatal şangirtisi onun teferruatı sayılır. Ve bu musikinin herhangi bir parçası nihayet bir ay kadar dinlenilebilir. Ama sanat tek ba-

şına ve hudutsuz dinlenendir. «Neden hiç durmadan»dan usanıldı. «Titriyorken dudakların»dan bıkıldı. «Son hatıra»dan gına geldi. Bununla beraber asırlık Karmen, Sevil berberi, Sarı zeybek ve Ey gaziler yaşıyor. Bir musiki ki göze batan en büyük tesiri fazla içilmek ve fazla baş döndürmektir. Türk musikisi, halk musikisi, Osmanlı musikisinden daha canlı, daha uzun ömürlü ve bunun için daha çok sanatkardır.» (20 Eylül 1929)

Yine Faruk Nafiz Doğu ve Batı müziğini karşılaştırmaktadır :

«Şark nağmeleri taşıyan plaklar, üzerinden iki ay geçmeden derhal bir kenara atılıyor. Ve meydana yeni çıkan başka bir şarkı aranıyor. Sanatın hudutsuzluğu, layemutluğu bizim musikice tanınmamıştır. Buna karşılık Garp musikisi abu hayat içmiş gibi her zaman taze ve diri dinleniyor. Usanç veren bir musiki ile gittikçe saran musiki... İşte ikisinin arasındaki fark.» (28 Eylül 1929)

Aynı yazar «Radyo» başlıklı yazısında da şunları söylemektedir:

«Hür memleketin musikisi biteviye ağlamamalı ve bunu dinleyenler fasulasız içiyor zannı vermemelidir. Musiki çalar ve dinleyenler sükut eder. Alkolle, mezeyle alakadar olan bir musikiyi benimsemek kendimizi olduğumuzdan başka bir şekilde tanıtmaya çalışmak demektir.» (17 Nisan 1929)

Aka Gündüz ise geleneksel Türk sazlarını eleştirmektedir. Bu enstrümanlar geri kalmışlığın timsalidir ona göre :

«Has ve öz şair Faruk, dün fıkrasını şu meşhur ve ayıp dediğimize hasretti. Milli marş yokluğu. Bu son ve feci dediği sözle, sazla kapatamayız nafîle uğraşmayalım. Çünkü ud çalıyoruz. Ve ud'a yüreğinin bütün saffetiyle küfreden hamiyetli biri çıkınca ona hamiyetsiz diyenimiz bulunuyor. ...Ud çalan milletlerin milli marşları yoktur ve olamaz. Ud musiki ve ritm sefaletinin yarım yamalak bir ifadesidir... Peki ne yapmalı?.. udu paramparça etmeliyiz. Enkazını menfur, berbat «def»in içine koyup -müstevli düşman gibi- hudutlarımızdan fırlatıp atmalıyız. Ud denen müsekkel herze var mı milli musiki ve milli marş yoktur.

Ud hasametini coşkun sesini sefil bir eda ile nidaya indiren sefil bir alettir.» (24 Şubat 1929)

Burhan Asaf aynı konuda şunları söylemektedir :

«Nihaventli, hüzzamlı saz, şiş karınlı udları, barbar nağmeli kanunları ile konser vermektedir. Ankara'nın operası yapılır yapılmaz -eğer halk tribünü ferah ve bunun fiyatı dün tutulacak olursa- udun canı azrailin pençesindedir.» (25 Şubat 1929)

Musiki konusunda da her konuda olduğu gibi tutulması gereken yol bellidir. Falih Rıfki şöyle yazmaktadır :

«Reisicumhur her fırsatta Türkiye'de yeni zamanların musikisini arayıp durmaktadır. Sahte Bizans ve Arap sesi hiç olmazsa mekteplerden onun bu arayışı sırasında kalktı. Gerçekte bugün de ah u vahlarla plak dolduranlar eksik değildir. Ankara Musiki Mektebi, İstanbul Medresesini yıkmakta gecikmeyecektir.» (13 Eylül 1929)

Aka Gündüz'ün çare konusunda söyledikleri de şöyledir :

«Musiki cephesine de bir hamle ve bir silenin zamanı gelmiştir. Millî musikimiz için de bir yüz ellilik liste yapmak lazımdır.» (21 Haziran 1929)

Hakimiyet-i Milliye'de eski kimlikle ilgili yoğun bir eleştiri ve tasfiyeye tanık olunmaktadır. Yeni Türk devleti çıkarlarını artık Doğu-Batı ilişkilerini denetleme gücünü tartışmasız şekilde ele geçiren Batı'nın yanında aramaktadır. Fakat bununla birlikte Batı tercihiyle birlikte her şey hallolmamakta, bu defa ortaya yeni bir kimlik oluşturulması sorunu çıkmaktadır.

İşte bundan sonraki çabaları Osmanlı kimliği dışında kimlik geliştirme konusu oluşturacaktır. Yeni kimlik Batılılaşmayla birlikte Türkleşmekte aranacaktır.

II. YENİ KİMLİĞİN OLUŞTURULMASI

Osmanlılığın tasfiyesi ile Doğulu-İslâmi kimliği reddeden yeni Türk devleti Batılılaşma siyasetiyle Türk tarihinde yeni bir dönem

başlatmıştır. Yakın Doğu'da Osmanlılık adı altında Doğu-Batı ilişkilerini Doğu adına denetleyen Türkler, değişen dünya koşullarında çıkarlarını artık Batıcı bir çerçevede arayacaklar, yani bir yerde cephe değiştireceklerdir.

Eski siyasetin geçerliliğini yitirmesi ve eski kimliğin tasfiyesiyle Batıcılığa siyaseti benimsenmiştir ama yeni bir kimlik oluşturma sorunu da gündeme gelmiştir. Bize artık varlığımızı belirtmemize ve bu varlığımızı bağımsız şekilde sürdürmemize izin verecek bir kimlik²² gereklidir.

Batıcılık siyasi bir tercihtir. Ama ortada bir de devlete yeni bir tarihsel ve toplumsal temel oluşturulması sorunu durmaktadır. İşte bu çerçevede Orta Asya Türk tarihine ilgi doğacaktır. Yeni devletin tarihsel temelleri Türkçülük adı altında Osmanlı atlanarak burada aranacaktır. Aynı çözüm yeni devletin toplumsal temelini köylülüğü yerleştirecektir. Bu anlayışa göre Türkler Orta Asya menşeli kültürlerini Osmanlı içinde Anadolu halkı vasıtasıyla korumuş ve sürdürmüşlerdir. Böylece bir yandan Orta Asya tarihine yönelik tartışmalar başlarken diğer yandan ise yeni kimliğimizin temelini Türkçülük yerleştirilip, Türkçülüğün de Anadolu köylüsü vasıtasıyla kimliğini sürdürdüğü görüşünden hareketle Türkiye Cumhuriyeti'nde bakışlar köyle yönelecektir. Köylerde masallar derlenip, maniler toplanıp, ata sözleri araştırılarak Orta Asya uzantısı kültür unsurlarına ulaşımak istenirken bir yandan Batı tercihi sebebiyle Batı medeniyetinin temelleri araştırılacak ve Batılı bir yaşam gündeme gelecektir.

Her ne kadar kültür ayrı şey uygarlık ayrı dense de, Batı medeniyetini almamız Türklüğümüze zarar getirmez görüşü ileri sürülse de pratikte bazı sorunlar, bazı çelişkiler ortaya çıkmaktadır. Artık Batı'ya, Batı kültürüne, Yunan-Latin klasiklerine ilgi duyulmakta, bir yandan da danslar, balolar, garden partilerle yepyeni bir yaşam biçimi sunulmaktadır Ankara'da.

A. Yeni Araştırmalar

Türk toplumu için artık yeni bir tarihsel ve toplumsal temel oluşturulma zorunluluğu vardır. Yeni kimlik Batı medeniyeti içinde

22 Baykan Sezer, *Sosyolojinin Ana Başlıkları*, s. 201.

erimiş Türkçülükte aranmıştır. Bu yolla Osmanlı reddedilmekte ama ortaya bir de tarihimize altı asırlık bir yer işgal eden dönemin açıklanması sorunu çıkmaktadır.

Bu sorunlar çeşitli arayışları gündeme getirmektedir. Bundan sonraki kısımlarda yukarıda kısaca işaret ettiğimiz bu arayışları birkaç başlıkta toplayarak ele almaya çalışacağız.

a) Tarihsel Temel : Türkçülük

Yeni kimlik oluşturulması sorununa Ziya Gökalp'ın da ilgi gösterdiğini söylemiştik. Gökalp, kimlik sorununa kültür-uygarlık, kendi deyişiyle «hars ve medeniyet» kavramlarının uygulandığı bir formülle açıklık getirmek istemiştir. Bu formülle aynı zamanda Türk tarihindeki Osmanlı döneminin de bir açıklamaya kavuştuğu görülecektir.

Kültür millî, uygarlık uluslararasıdır²³ Gökalp'a göre. Bu durumda bir millet herhangi bir uygarlık içinde kendi kimliğini koruyarak yaşayabilir. Uygarlık bir millettten başka bir milete geçebilir, kültür geçmez. Bir millet medeniyetini değiştirebilir fakat kültürünü değiştiremez. Medeniyet usul ve akıl vasıtalarıyla yapılır, kültür ilham ve «hads» vasıtasıyla yapılır. Medeniyet iktisadî, dinî, hukukî, ahlâkî fikirlerin mecmuudur. Kültür dinî, ahlakî, bedîî duyguların mecmuudur. Sinuç olarak mesele şudur Ziya Gökalp'a göre : «Garp medeniyetinin, her yerde Şark medeniyetine kaim olması tabii bir kanun olunca, Türkiye'de de bu ikame hadisesinin vukuu zaruri demektir. O halde Şark medeniyeti dairesinde bulunan Osmanlı medeniyeti behemahal ortadan kalkacak, onun yerine bir Türk harsı, diğer taraftan da Garp medeniyeti kaim olacaktır. İşte Türkçülüğün vazifesi bir taraftan yalnız halk arasında kalmış olan Türk harsını arayıp bulmak, diğer cihetten Garp medeniyetini tam ve canlı bir surette alarak millî harsa aşulamaktır.»²⁴ Böylece Osmanlılık uygarlık alanı olarak görülmekte, kültürümüzün ise Türkçülük olduğu söylenmektedir. Artık Osmanlı tarihine gerek duyulmadan kimliğimiz Orta Asya Türk geçmişi ile açıklanabilecektir.

Bu tartışmalar meşhur tarih tezlerini oluşturacak zemini hazırlamaktadır. Nitekim bizim ele aldığımız 1929'dan üç sene sonra

23 Ziya Gökalp, *Türkçülüğün Esasları*, s. 25.

24 *a.g.e.*, s. 40.

1932'de toplanan I. Türk Tarih Kongresi'nde²⁵ mesele enine boyuna tartışılacaktır. Türk tarihinin yeni baştan ele alınması sözkonusudur²⁶. Yeni tarih tezleriyle Osmanlılıktan vazgeçilecektir ama yeryüzünün en büyük uygarlıkları ile ilişki de kurulabilecektir. Yeni tarih tezine göre «dünyadaki yüksek kültürün ilk beşiği Orta Asya'daki Türk anayurtları ve o kültürü kuranlar ve bütün dünyaya yayanlar da Türkler'dir»²⁷ Yine bu teze göre «tarihin klasik olarak tanıdığı ilk medeniyetlerin daha ilerisine doğru yürümek isteyen her arayıcının önünde bu medeniyetlerin ilk kaynağı ve merkezi olarak kendini gösteren yer Orta Asya'daki Türk ana yurtlarıdır.»²⁸

Yeni tarih tezleriyle Osmanlı reddedilmektedir ama Sümer ve Hitit medeniyetleri ile de bağlantı kurulabilmektedir. Yeni Cumhuriyet'te kurulan iki devlet bankasının adının «Sümerbank» ve «Etibank» olması bu açıdan rastlantı değildir.

Türk tarihinin yeniden ele alınıp değerlendirilme çabalarında genel olarak uygarlığın, özel olarak da Batı uygarlığının temellerinin Türkler tarafından atıldığı, Türklerin Orta Asya'dan dünyaya yayılmalarının uygarlaştırıcı bir etki yarattığı, uygarlığın temelinde Türklerin bulunduğu ama muasır uygarlıktan söz edilirken bundan Batı uygarlığının anlaşıldığı²⁹ ileri sürülecektir.

Kimliğini ve varlık sebeplerini Osmanlı'nın dışında temellendirmek isteyen yeni Türk devletine «varlık nedenini, dayanacağı toplumsal temelleri ve ayakta kalmasını ve sürüp gitmesini sağlayacak bir ideoloji bulmak gerekmiştir. Ayrıca bu temel ve ideolojiyi geniş kitlelere yaymak, toplumun tümüne benimsetmek lazımdır. Bunu da Türk Tarih Tezi çerçevesinde bir yandan yeni bir tarih anlayışı ve yazıcılığı ile tarihe eğilmek ve yeni tarihi yazmak,

25 Bakınız I. Türk Tarih Kongresi, Matbaacılık ve Negriyat Türk Anonim Şirketi, İstanbul 1932.

26 Konuyla ilgili bakınız *Türk Tarihinin Ana Hatları Methal Kısma*, Devlet Matbaası, İstanbul 1931.

27 İ. Necmi Dilmen, *Türk Tarih Tezinde Güneş Dil Teorisinin Yeri*, Devlet Basım İstanbul 1937, s. 1.

28 a.g.e., s. 2.

29 Bu konuda ayrıntılı bilgi için bakınız Korkut Tuna, «Türk Tarih Tezleri ve Sosyoloji», Tarih ve Sosyoloji Semineri 28-29 Mayıs 1990'da sunulan tebliğ.

diğer yandan ise bunu geniş kitlelere öğretmek, kitleleri bu anlayışa göre eğitmek çabaları takip etmiştir»³⁰.

Bütün bu arayışlar *Hakimiyet-i Milliye*'ye de yansımaktadır. Reşit Saffet *Hakimiyet-i Milliye*'de bu konuya dikkat çekerken «Türk ırkının en büyük devleti olduğumuz halde aslımız ve menşemiz hakkında yazılmış ilmi bir eserin mevcut olmadığı (ndan), milletimizin tarihini, etnografisini, lisanını, antropolojisini, coğrafyasını, sanatlarını, medeniyetlerini tetkik edecek kafi bir kütüphanemiz»in bulunmadığından yakınmaktadır. (2 Kanunuevvel 1929)

Bu arayışın şekillendirdiği, bilinen tarih tezleriyle dünyanın en büyük uygarlıkları ile ilişki kurabileceğimiz ortaya atılmış, Hititler'le Türk göçleri sonucu bağlantı kurarak onların da Türk olduğu ileri sürülmüştür.

Hakimiyet-i Milliye'de de bu tür yazıların ilk örnekleri vardır. Birinci sahifedeki bir resmin altında «Hitit asarı tetkik edilmesi lazım gelen bir mevzudur. Musahabemizde Hitit asarından bahs olunmaktadır. Resmimiz iki Hitit asarını gösteriyor» (14 Eylül 1929) yazması bu çerçevede bir anlam kazanmaktadır.

Eski Anadolu uygarlıkları *Hakimiyet-i Milliye*'nin ilgisi dahilindedir. G. Ata «Asya'nın Nuru» başlıklı yazısında «Efes'teki Hafriyat» (7 Teşrinisani 1929) üzerinde durmakta «Hititler» başlıklı bir başka yazısında ise şunları söylemektedir :

«Anadolu'da eski medeniyetleri kurmuş olan kavimlerden Hititler'in şimdiki halde en yeni aktualite oldukları ma lumdur. Buna sebep de Hitit tarihinin daha pek yeni zamanlarda öğrenilmiş olmasıdır. Eski Yunan medeniyetinin mebdei diye tanınmış olan Garbi Anadolu medeniyeti, Orta Anadolu medeniyetinden hayli şeyler öğrenmiş olduğu ortadadır». (14 Eylül 1929)

Yeni kimlik geliştirme çabaları içinde dünyanın diğer büyük uygarlıklarıyla ilişki kurulmak istenirken bazı aşırılıklara gidildiğine de «Halk Bilgisi Konferansı» başlıklı bir yazıda dikkat çekilmektedir :

«Halk Bilgisi Derneği İrsat Encümeni tarafından verilen halk konferanslarının 5.'si dün verildi. Necip Asım Bey konferansta sunuları söyledi :

Milletimiz tarihin en eski, en kıdemli milletidir. Yalnız bu hususta ilmî terakkiden ayrılmamalı. Yazılı tarihimiz şöyle böyle 2 bin senelik vardır. Bazı zevat bu tarihi daha ileri götürmek, hatta Yunan medeniyetini de Türklere maalemetmek istiyorlar. Buna lüzum yoktur. Ecdadın şerefiyle bugünkü neslin iftihar etmesinin bir haddi vardır. Bu sahada ilimden ayrılmamalı. İlim bize 2 bin senelik tarihimizi bildiriyor. Bu kafidir.» (21 Şubat 1929)

Hakimiyet-i Milliye'de bir Halk Bilgisi Derneği'nin kurulduğunu öğrenmekteyiz. Gazetede dernekle ilgili şu bilgiler verilmektedir :

«Derneğe ilmî direktifler veren kuvetli bir ilim encümeni vardır. Bu encümenin başında Köprülüzade M. Fuat B. gibi folklor alimi bulunmaktadır. Fuat Bey'in gösterdiği istikamet dahilinde aramızdan Raif Hakkı B. ile Hilmi Ziya, Ahmet Kutsi, Kazım Sevinç beyler çalışıyorlar. Ayrıca Ziya Gökalp'ın halk bilgisini doğrudan veya dolaylı alakadar eden yazılarını külliyet halinde neşretmeye hazırlanan küçük bir iş encümeni var. Tetkik seyahatleri düzenleniyor. Şark vilayetlerine orijinal ve bakir türküleri toplamaya gidiliyor.» (18 Mart 1929)

b) Öztürkçecilik ve Has Türkçe İsimler

Hakimiyet-i Milliye'de Türkçülüğün dil'de de ifadesini bulduğu görülmektedir. Alfabenin değiştirilmesinden sonra öztürkçecilik akımı da eskinin tasfiyesi çabalarından biri olarak karşımıza çıkmaktadır. *Hakimiyet-i Milliye*'de öztürkçecilik devrin başbakanı İsmet İnönü'nün bir konuşmasıyla tartışma sahnesine çıkmıştır. İsmet Paşa'nın bu konudaki nutku gazetenin birinci sahifesinde oldukça geniş bir şekilde «İsmet Paşa Öz Dilimizle Bir Nutuk Söyledi» (18 Şubat 1929) başlığı ile sunulmuştur. Gazetede, yayınlanan konuşmanın dışında yine birinci sahifede bir de yeni kelimelerin karşılıklarını gösterir uzunca bir listeye yer verilmiştir. Bundan sonra da *Hakimiyet-i Milliye*'de zaman zaman bazı yazıların sonuna

kullanılan öz Türkçe kelimelerin karşılıklarını gösterir listeler ko-
yulmuştur. İsmet Paşa'nın nutkunu Aka Gündüz coşkuyla karşıla-
maktadır :

HAS DİL TÜRKÜSÜ

Nutuk verdi İsmet Paşa
Ey koca Türk binler yaşa
Eski dilin kafasını
Tuttun vurdun taştan taşta

Kardeş! Has Türkçeyi ara
Buna da kaynak: Ankara
Güzel sesli dilimizde
Sağlık bulsun eski yara

İsmet Paşa Türk Paşası
Hey ününden ün taşası
Bu yolda ta yanında
Gönlümüz var koşası

Görçeklere gider bu iz
Türkçe konuş Türkçe yaz
Türkçe uyu Türkçe uyan
Bu dil güzel bu dil temiz

Yulgar dili tut et sürgün
Bu sözlerim olsun Türk'ün
Yeri göğü suyu huyu
Ölüsü de Türk'tür Türk'ün
(20 Şubat 1929)

«Yazılarımız İçin» başlıklı H. F. imzalı bir yazıda «şimdi de dil-
severler(in) öz Türkçe sözleri ile güzel buluşlar ortaya ataca(ğ)ı»
(10 Kanunusani 1929) haber verilmektedir. Ne var ki bu konuda
bazı sorunlar da ortaya çıkmaya başlamıştır. Aka Gündüz «Şark'ın
Belası» (20 Şubat 1929) başlıklı öz Türkçe kelimelerle kaleme alın-
mış bir yazı neşrettikten sonra, yazının sonuna bir de kullandığı

kelimelerin karşılığını gösterir sözlük koymuştur. Daha sonra «bazı dilciler tarafından» sözkonusu yazıdaki dil yanlışları eleştirilince Aka Gündüz'ün cevabı şöyle olmuştur :

«Ben o yazıyı bir örnek yazı olması için yazmıştım. Onun eğrisi doğrusu olabilir, fakat atalar sözüdür : Kız demişler, kocan ne kadar çirkin. Anamın evinde o da yoktu ya demiş» (22 Şubat 1929)

H.F. imzalı «Söz Yaratanlara» başlıklı bir yazıda ise bir endişeden söz edilmektedir :

«Sözleri ortaya atarken ölçüler, tutumlar olduğunu gözü-müzden kaçırmayalım. Bizim konumuz Aka gibi dili en düzgün, değerli bir yazardan değildir. O nasıl yapsa, nasıl kullansa dumanı doğru çıkar. Tanrım korusun, bütün yazarlar bu yola, yaratmak, uydurmak yoluna giderse?.. Matbaalarımız birer Babil Kulesi olabilir.» (21 Şubat 1929)

Dil konusundaki hareketler çocuklara isim verme konusuna kadar uzanmaktadır. *Hakimiyet-i Milliye* çocuklara «has Türkçe» isim verme kampanyası başlatmaktadır. Hatta «doğup da henüz hayata atılmamışların isimlerini Türkçeye çevirmek» (27 Teşrinievvel 1929) de teklif edilmektedir :

«ÇOCUK İSİMLERİ

Her milliyetçi Türk, doğacak çocuklarına has Türk adı vermelidir. Hatta mevcut çocukları henüz küçükse has Türk adına değiştirmelidir.» (17 Teşrinievvel 1929)

Aka Gündüz meseleyi millî bir dava olarak görmektedir :

«Yavrularımıza artık temiz, aşık sazı kadar güzel, ahenkli Türkçe adlar takalım. Biz geldik gidiyoruz. Fakat çocuklarımıza karamis yağı, kına, tömbeki kokan adları, sanları, zadedeleri madeleri bırakalım. Şimdiye kadar olanları eski gafletlerimiz arasında hoş görebiliriz. Fakat şimdiden sonrasını affedilmez millî bir dava saymalıyız.» (26 Şubat 1929)

Hakimiyet-i Milliye'de çocuk adı arayanlara «Halis Türk İsimleri Listesi» (19 Temmuz 1929) yayınlanmakta ayrıca bunların «bir kitapçık halinde bastırılacağı» (27 Teşrinievvel 1929), okuyuculardan

«böyle isimlerden bilenlerin Hakimiyet-i Milliye'de Aka Gündüz adresine göndermeleri» (9 Haziran 1929) ve «bu yardımın bilhassa köy muallimlerinden» beklendiği belirtilmektedir. Faruk Nafiz bir seferberlik ilan etmektedir :

«Şimdi görenek isimlerinden uzaklaşmış bir devirdeyiz. Kadınlar dünyaya çocuk getirmek için ızdırap çekerken kocalar, şimdi gelecek yavrularına kuvvet, incelik, düşünce ve seciye ifade eden adlar bulmak için kıvranıyor. Bugün isim bulmak bir çoklarımıza göre çocuk doğurmak kadar ağırlı bir şey oldu: Çünkü artık babalar, ismi bile yaratılmış görmek istiyor... Gazi devrini temsil eden nesli Vural, Güler, Solmaz gibi çetin isimler ile yarının evlatları dünkülerimizden büsbütün ayrı olarak tetkik edecekler. Yeni isimler yeni bir kudret ifade ediyor.» (22 Temmuz 1929).

c) Toplumsal Temel : Köycülük

Tarihsel temelin dışında yeni Türk devletinde bir de toplumsal temel bulma zorunluluğu vardır. Çünkü Osmanlı-Türk ayrımı yapmakta ve Türkler'in Osmanlı'dan farklı bir unsur olduğu söylenmektedir. Bunun sonucunda yeni Türk devleti ile Orta Asya bağlantısının köy ile kurulmak istendiği, Türkler'in Osmanlı içinde köylülükle varlıklarını ve kimliklerini sürdürdükleri ve dolayısıyla yeni devletin toplumsal temelinin de köyde arandığı görülmektedir. Ayrıca köy ve köylülük Osmanlı uygarlığının dışında görüldüğü için kolayca Batı uygarlığı ile işbirliği yapma imkanına sahip olma gibi bir özellik ve önem de taşımaktadır.

Bu özellik ve öneminden dolayı artık Anadolu köylerinde Orta Asya kültürünün uzantıları aranmaktadır. Yeni kimliğimiz bunlar üzerine temellendirilecektir çünkü :

«Bunları toplamak neye yarayacak? Bundan milletimizin öz dili, medeniyeti, hukuku, bir kelime ile millî benliği anlaşılacaktır. Onun için her gittiğimiz yerde dilimizin ve medeniyetimizin bu gibi eserlerini toplamalıyız. Hakiki tarih, hakiki ilim memlekette bundan sonra meydana gelecektir.» (21 Şubat 1929)

Ziyaeddin Fahri'ye göre «Ziya Gökalp da bu işin ehemmiyeti üzerinde durmuş» (22 Temmuz 1929) değil midir? Ferudun Kurt'a göre de «Anadolu bizi bekle(mektedir ve) daha ileride Türkmenler'in, Kırğızlar'ın dilinde bize lazım olan sözler, dil noktasında büyük tükenmez servetler var»dır. (15 Şubat 1929)

H.F. imzalı bir yazıda ise dil zenginliğinin kaynağı olarak da köy gösterilmektedir :

«Dün hademe benden bir cep lügatı istedi. Her gün yeni yazıda bir adım daha ilerleyerek beni sevindiren bu çocuğun damdan düşer gibi cep lügatı istemesinden vurulmuş gibi oldum. Fena bir söz öğrenip söyleyen küçük çocuğu babası nasıl paylarsa, nasıl haşlarsa ben de öyle yaptım. Dedim: «A Mehmet! O günler geçti. Şimdi biz sizin köyden lügat devşiriyoruz. Sizin sözlerinizi lügate geçiriyoruz. Lügat kimler için bilir misin? Kuskusu ağaçta, tarhanayı tarlada biter sananlara.» (18 Şubat 1929)

Artık bize hayat verecek zenginliğin yeri bulunmuştur, kaynak köydedir :

«KÖYLERDEN GEÇERKEN

Haydi Mehmet düğene! Fatma çek öküzleri!/Has efendi!
Öz hanım! Sizi çok seviyorum/Kızların kıpkırmızı dünkü sarı yüzleri/Üveyikler dolası tepeleri düzleri/Has efendi!
Öz hanım! Sizi çok seviyorum/ Haydi Ahmet düğene! Ayşe çek öküzleri/Has efendi! Öz hanım! Sizi çok seviyorum.»
(29 Temmuz 1929)

Hakimiyet-i Milliye'de en çok yer alan konulardandır köy. «Köye Avdet» (29 Ağustos 1929), «Köy Yollarında» (13 Eylül 1929), «Köyde İhtiyarlar» (15 Eylül 1929) başlıkları ile bu konu işlenmekte, koca öküzün sayesinde gün göreceğimiz söylenmektedir :

«Köylü zengin olmalı/Banker dengin olmalı/Anbarın tükenmez bir/derya zengin olmalı/Çok yaşa koca öküz/Sayende gün görürüz» (17 Kanunuevvel 1929)

Hakimiyet-i Milliye'nin birinci sahifesine tarlada otlar içinde yatan bir inek resmi koyulmakta ve altında «çiftçi Türkiye'nin her

köşesinde bu manzaranın görülmesi» (2 Temmuz 1929) gerektiğinden söz edilmektedir.

Büyük bir zenginlik bulunmuştur : Köy. Hele Anadolu'da otuz-kırk bin köy olduğu düşünülünce «arzu ile titrenmektedir.» Faruk Nafiz'in kaleminden :

«Dün sinemada hasatla başlayan ve ekinle biten bir film seyrettik. Macar ovalarının zengin toprağı üstünde insan boyuna erişen başaklar dalga dalga eğilirken dikkat ettim, yanımdaki muallim namzeti talebelerin dudaklarından bir hasret nefesi yükseldi. Bu hasret içlerinde muhabbetlerini hissettikleri Türk köylerini hatırlamaktan doğuyordu. Bugünün genci köyü seviyor. Bir sevgiliyi saçlarından tırnaklarının ucuna kadar ayrı ayrı benimsemek gibi bir alaka ile memleketin en ücra köşesine kadar seviyor. Anadolu'nun otuz-kırk bin köyünü andıkça korku ile değil, arzu ile titriyor.» (11 Mart 1929)

Neticede köylü, milletin efendisidir artık. Aka Gündüz yazıyor:

«En büyüğümüz, büyük nutuklarından birinde «Köylü memleketin efendisidir» demişti. O günkü işaretin manasını bugün daha serahatle anlayabiliriz. Köylü kafa efendisi oldu. Köylü para efendisi de olacak. Kafa ve para efendisi köylü ise vatanın ve istikbalin efendisidir.» (31 Mayıs 1929)

Ve toplumsal temel bulunmuştur :

«İSTERİZ

Bestekar bizden kaçma
İle karşı isteriz
Yeter ettiğın saçma
Çiftçi Marsı isteriz

Sultaniyegah nedir?
Hicazda kendin gezin
Asfahan ne nanedir?
Bu yer değil mi sizin

Ey bestekar yetmez mi?
İle karşı isteriz
Ahlar oflar yetmez mi?
«Çiftçi Marsı» isteriz.
(28 Haziran 1929)

H.F. imzalı bir yazıya göre alınacak çok şey vardır köyde :

«Yarın Türk romanını yaratanlar halkı yakından görmek için Anadolu köylerine küme küme seyahat yapmalıdırlar. Bizim için görülmemiş bir dünya olan bu varlıkta görülecek, alınacak çok şey vardır.» (28 Şubat 1929)

Fakat her şey düşünüldüğü gibi olmamaktadır bazan, bütün köylerde zenginliklerin yattığı da doğru çıkmayabilmektedir. Farklı bir manzarayla da karşılaşabilmektedir köye giden. H.F. imzalı bir yazıdan :

«Halk bilgisi toplamak biriktirmek için içeri Anadolu'da gezen, dolayan meraklı bir arkadaş bilgi yoksuzluğundan acı acı anlatıyordu. Ne atasözü işitmiş, ne doğru dürüst bir mani dinlemiş, «Yazısızlığına, kara bilgisizliğine sanki bir de dilsizlik katılmış» diyordu.» (11 Şubat 1929)

Aynı yazıda bu durumun izahı da yapılmaktadır. *Hakimiyet-i Milliye* yazarına göre suçlu yine Osmanlı'dır :

«Halk içinde yedi kuşaktan beri baba elinde büyümüş kaç Türk çocuğu vardır? Babası eski Yunan kavgasında, dedesi Moskov bozgununda, daha eski dedeleri de dün adı unutulmuş savaşlarda kaldı. Birkaç yüz yıl var Türk çocuklarının hepsi öksüz-öğütsüz, otsuz-ocaksız büyüdü. Ata sözleri duymak için ilk önce ata ister. Annelere gelince : Gece gündüz ahırda, ağılda erkeklerin işlerini sırtlamış, yavrularına ne masal diyecek, ne ninni söyleyecek vakitleri vardı.»

Köycülük Türk düşüncesinde ve edebiyatında geniş şekilde tartışılan bir konu olmuştur. Türk toplumunda köye ilgi yalnızca bununla da sınırlı kalmamış sosyolojimizin de önde gelen ilgi sahalarından biri olarak karşımıza çıkmıştır. Köy Enstitüleri ise

söz konusu politikaların oluşturduğu bir kurum olarak günümüzde de tartışma dışına düşmemiştir.

Edebiyatımızda yaygın bir köy romantizminin yapıldığı eserler yanında köye çok daha farklı yaklaşan eserler de vardır. Bunların içinde en önemlisi ve en geniş tartışmaya yolaçanı bir *Hakimiyet-i Milliye* yazarı olan Yakup Kadri'nin «Yaban»ıdır. Yaban'da ortaya konulan Anadolu köyü «kasvetli, hatta iğrenç»³¹ bir yapıya sahiptir. Köylü cahil, yobaz, bilingsiz, sakat, ilkel bir yaratık olarak gösterilmektedir. Yaban'da, «Kişiler, davranışlar, duygular hep çirkin ve gönül bulandırıcıdır. Köylüler arasında gülen insanlara, güzel, soylu bir davranışa, temiz, mutlu bir aşka, saf bir dostluğa rastlayamayız. Köyde çirkin ve pis olmayan, kokmayan bir insan bulamazsınız»³²

Elbette Yakup Kadri'nin Yaban'da anlattığı köyü, Anadolu köyünü en objektif şekilde yansıtan bir örnek olarak kabul edemeyiz. Tıpkı Türkiye'de başlatılan köycülük akımında köyün, kendisine atfedilen değer ve yüklenen misyona sahip bulunmaması köycülüğün de yeni bir ideolojinin oluşumunda vazgeçilmez Batıcılığı tartışma dışı bırakmak çabasıyla kaynaklanmış olması gibi.

Bunun bir göstergesi de Anadolu'ya düzenlenen turnelerle halka Batı müziği dinletilmesidir. Köye gidelim, kültürümüzün kaynağı orada yatmaktadır, köyden folklor değerlerimizi derleyelim denmektedir ama pratikte bunun tam tersine, köyü dönüştürme çabalarına da rastlanılabilmektedir. Aşağıdaki olay bu açıdan ilgi çekicidir. Cevdet Dursunoğlu'nun şahit olup Dr. Müjgan Cumbur'a naklettiği olay şu şekildedir : «Elli sene kadar önce Anadolu'da konserler veren Devlet Filarmoni Orkestrası gittiği illerdeki konserlerde gereken ilgiyi bulamaz. Dinleyiciler konuşmakta, öte-beri yemekte yerli yersiz, konseri bölerek alkışlamakta ve gürültü yapmaktaymışlar. Orkestranın konser sırası Sivas'a gelmiş. Yine aynı durumla karşılaşacaklarını düşünmüşler. Akşam konser vakti olmuş, sahne açılmış. Ağzına kadar dolu salonda çıt çıkmıyormuş. Konser başlamış, gerektiği yerde alkışlıyorlarmış. Orkestra üye-

31 Berna Moran, *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış*, İletişim Yayınları, İstanbul 1983, s. 177.

32 a.g.e., s. 177.

leri sevinmişler, şaşırılmışlar. Batı müziğini bu kadar iyi dinleyen bir seyirci ve dinleyici ile ilk defa karşılaşmışlar. Konser bitmiş, üyeler olayın etkisinde kalmışlar. Ertesi gün Sivas'tan ayrılacaklar- mış. Şehri biraz dolaşalım demişler. Bir de bakmışlar ki konserde ön sıralarda oturan bir şahıs da alışveriş için girdikleri dükkanday- mış. Orkestra üyelerinden biri hemen sormuş: 'Beyamca, akşamki konseri nasıl buldunuz?' Adamcağız şöyle cevaplamış: 'Sivas Sivas olalı Timur'dan beri böyle zulüm görmedi.'³³

Görüldüğü gibi eski kimliğin tasfiyesi ile gündeme gelen Türk- çülük, öztürkçecilik, köycülükle yeni kimliğin tarihsel ve toplum- sal temelleri oturtulmaya çalışılmaktadır. Fakat asıl tercih Batı- cılıktır. Yeni Türk devleti Batıcı bir siyasetle sorunlarına çözüm yolları aramakta, dünya üzerindeki yerini almaktadır. Bütün yu- karıda sayılan çabalar da aslında Batıcı bir devlete temel hazırlama çabaları olarak karşımıza çıkmaktadır. Bundan sonraki bölümde Batı ve Batılılıkla ilgili tartışmaları ele alacağız.

B — BATICILIK

Yeni Türk devletinde hedef, «İlimlerde, sanayide, askerî ve hukukî teşkilatlatlarda Avrupalılar kadar ilerlemektir. Yani me- deniyette onlara musavi olmaktır. Bunun için de tek bir çare vardır: Avrupa medeniyetine tam bir surette girmek.»³⁴ Bu kesin tercih bir yanda Batı uygarlığının temelleri ile ilgili tartışmalara zemin ha- zırlarken diğer yanda yeni bir yaşam tarzını da birlikte getirmek- tedir. Her ne kadar yeni devlette köye, millî kültüre yönelik çalış- malar yapıyorsa da Batı tercihinin bağlı olarak Batılı bir hayat da gündemdedir artık Ankara'da.

a) Batı'nın Kökeni

Hakimiyet-i Milliye'de hem Batı medeniyeti ve bu medeniyetin kökenine hem de yeni yaşam biçimine yönelik yazılar geniş bir yer tutmaktadır. Bu konuda Nurullah Ata(ç) şunları söylemektedir :

33 Müjgan Üçer, «Sivas'ta Timur Efsaneleri», *Sivas Kültür-Sanat*, Sayı, 3, Haziran 1988, s. 15-16.

34 Ziya Gökalp, *Türkçülüğün Esasları*, s. 59.

«Divanları yıktık, edebiyatı cedideyi yıktık. Yerine bir şey koymadık. Vicdan azabı duyuyoruz demiyorum. Onların yıkılması lazımdı. Temiz bir edebiyatın kurulması için ortalığın temizlenmesi icap ediyordu. Bugün ortalık bomboştur. Gençler ne okusun? Hepimizin zihnini kurcalayan bir soru. Şimdilik tek bir cevabı var: Tercüme... Garp'ın ölmez eserlerinin ve hepsinin başlangıcı olan klasiklerin tercümesi.» (12 Kanunuevvel 1928)

Yine aynı yazara göre tercih yapılmıştır. Gideceğimiz yer bellidir :

«Gideceğimiz yeri biliyoruz. Bir asırdan fazla bir zamandır gözlediğimiz bir sahil: Garp. Avrupa'nın ahlaki ve fikirleri üç menbadan fışkırmıştı : 1 - Yunan medeniyeti 2 - Roma medeniyeti 3 - Kurunuvüsta medeniyeti. O halde bizim bu üç medeniyeti iyi veya fena yüzleri ile tetkik edip anlamadan evvel Avrupalılar gibi düşünmemize ve çalışmamıza, onları anlayıp kendimizi onlara anlatmamıza imkan yoktur.

Bugün ilk yapacağımız iş Yunanca ve Latince'yi öğrenmektir. Garp aleminin bütün ana eserlerinin tercümesine muhtacız. Fakat Yunanlılar ve Latinler o ana eserlerin ana-sıdır. Bunlar olmadan ötekiler hakkında anlaşılabilir.

Bir muharrir şöyle diyor: «Efendim, biz daha bunları anlamayız. Biz Virgile'i, Aristote'u okumadan evvel şiirin, ilmin ne olduğunu öğrenmeliyiz. Hem bize bunların ne lüzumu var? Bunlar zinetir. Bize demircilik, peynircilik, betonarme şeyler hakkında eser lazım» gibi yavan şeyler söylüyor. Hayır efendim, bize evvela ruh (esprit) lazım. Biz evvela bunları anlamaya çalışmalıyız. Şiirin ne olduğunu Virgilden ilmin ne olduğunu Aristote'dan öğreneceğiz... Bizde demircilik, peynircilik ve bütün maddi işler bugün geri ve geri bir halde ise bunun sebebi ve yegane sebebi Virgile'i ve Sophocle'i bilmediğimizdendir» (1 Kanunuevvel 1928)

Kazım Nami ise tercüme ile yetinilmemesi gerektiğini söylemekte ve «çünkü Greko-Latin «genie»dir ki en çok kıymeti haizdir.

Ve bu genie tercüme ile nakledilmez. İçimizde o genie'yi yaratan lisanları da öğrenenlerin bulunmasını istemeliyiz» (28 Haziran 1929) demektedir. Ahmet Saffet ise «Avrupa medeniyeti seviyesine yükselebilmek, onun yüksek kültürüne benzeyebilmek için eski Yunan edebiyat ve felsefesini mektep programlarımıza kadar ithal etmek mecburiyeti»nden bahsetmekte aynı yollardan bizim de geçmemiz gerektiğini söylemektedir :

«Avrupalılar bu nurlar içinde iyice yıkandıktan, asırlarca onunla beslendikten sonra şimdi tertemiz, çok canlı bir hayat içinde belki ondan müstağni kalabilirler. Biz ise bu nurlar içinde yıkanmaya, bu berrak ve diriltici menbalar-dan hayat suyu içmeye ancak şimdi başlıyoruz. Aynı medeniyete yükselmek için Avrupalılar'ın geçtiği yollardan bizim de geçmemiz zaruridir.» (12 Kanunuevvel 1928)

Kazım Nami'ye göre «kıymetini çok geç anladığımız» bu kültür haricinde «ne yeni bir felsefe sistemi yapmanın, ne yeni bir istidlal ve istikrar yolu bulmanın, ne hayata yeni bir şekil ve çığır vermenin, ne de yeni bir güzellik prensibi çıkarmanın imkanı vardır». Yazıda Yunan kavmine de övgü dolu satırlar düzülmektedir :

«Eski Yunan halkı kendilerinden evvel ve hatta kendilerinden sonra hiçbir kavme nasip olmayan bir zeka ve hassasiyette imişler. Bunun saiki dinlerinin semavi olmaktan ziyade insani olmasıdır. Eski dünyada hiçbir kavim Yunanlılar kadar hür düşünceli, zekanın teessüs kudretini tatmine çalşır değildir.» (28 Haziran 1929)

S.Z. Süreyya da önce tercüme (7 Şubat 1929) demektedir. Peki bu eserlerin hiç sakıncası olmayacak mıdır? Dilimiz üzerinde bir kapitülasyonu bulunmayacak mıdır? Hayır demektedir Kazım Nami :

«Bu lisanların ölü olmak itibarı ile Türkçemiz üzerinde suni gübre gibi sadece münim bir tesiri olacağı cevabını veririm» (8 Kanunuevvel 1928)

Tartışmalar içinde Amerika da sözkonusu olmaktadır. Kazım Nami Amerikalılar'la benzerliklerimiz üzerinde durmakta, bizim on-

lardan da öğreneceğimiz pek çok şeyin bulunduğunu söylemekte ve eklemektedir :

«Biz onlar gibi mazisiz değiliz, fakat maziye esir ve mahkum bulunmuyoruz. Biz bir saltanatı yıktık, biz bir medeniyeti gömdük, yeni bir hayata genç ve gürbüz doğduk. Bizim hiçbir memlekete benzemediğimize inansak bile genç ve hatta tecrübesiz, toy bir halkız. Kainatın bütün faaliyet ve yaratış sahası önümüzde açık duruyor. Amerikalılara benzediğimiz cihet de işte bu gençlik ve toyluktur.» (11 Şubat 1929)

b) Yeni Bir Yaşam

Cumhuriyet'le birlikte yeni bir kimlik oluşturma çabalarının yeni bir yaşam biçimini de beraberinde getirmesi kaçınılmazdır. Bu yeni yaşam şekli elbette Batılılarınki gibi olacaktır. *Hakimiyet-i Milliye* yazarı Yakup Kadri yeni yaşayışı şöyle anlatmaktadır :

«Tıpkı Avrupalılar gibi giyiniyoruz. Onlar gibi yiyip içiyoruz, onlar gibi düşünüyor, onlar gibi hissediyoruz. Onların medeni kanunları dahilinde, onların tabii oldukları hayat şeraiti altında yaşıyoruz.» (1 Haziran 1929)

Yeni hayat kendiliğinden oluşan, yaşanan değil; yaratılan sunulan, geniş kitlelere benimsetilmek istenen bir yaşama şeklidir. Bu yüzden de *Hakimiyet-i Milliye*'de son derece basit bir Türkçeyle, şiirler manilerle halkın anlayabileceği bir dil seçilmektedir. *Hakimiyet-i Milliye*'de «Halk Sayfası»nın bulunması boşuna değildir. Zaten *Hakimiyet-i Milliye*'de de buna işaret edilmektedir:

«Hiçbir şeyimiz eksik değildir. Yalnız iki şeye ihtiyacımız var. Hayat ve zevkte tam ve som Avrupalı olmak, yahut bu Avrupalı Türklerin adedini (sayısını) arttırmak ve bilhassa bu çeşit İHTİYAÇLARI vatandaşlarda YARATMAK»* (3 Temmuz 1929)

Yeni yaşam yeni kıyafetle başlayacaktır. Bu çerçevede *Hakimiyet-i Milliye*'de yeni kıyafetlerin tanıtımı, benimsetilmesine yöne-

* Büyük harflerle gösterilen kelimeler metinde de bu şekilde yazılmıştır.

lik çabalar karşımıza çıkmaktadır. Yeni kıyafet «insan gibi» yaşamın bir göstergesi olarak kabul edilmektedir :

«Şapkayı koydum başa
Yanına bastım kaşa
Yaşarız insan gibi
Yaşasın Gazi Paşa» (15 Şubat 1929)

Yeni yaşam şeklinin ilk gereği olarak gösterilen kıyafet, *Hakimiyet-i Milliye*'nin «Halk Sayfası»nda şöyle tanıtılmaktadır.

KIYAFETNAME

Fırak : Kuyruklu ceket
Giy, baloya git, danset
Mendiliyle yeleş
Boyunbağı gömleği
Kar gibi beyaz olur
Modası kış yaz olur
İskarpini lusturun
Giyen olur pek şirin
Şapka olur silindir
Al, başını sevindir
Bonjur yarım kuyruklu
Pantolonu çubuklu
Gündüzleri yarıresmi
Ceketataydır ismi
Fatazidir yeleş
Gene beyaz gömleği
Boyun bağı renklidir
Hepsi pek ahenklidir
O yakaya tak bir çiçek
Ol bir erkek kelebek
Bu da silindir ister
Fakat melon da gider
Silindir melon yoksa
Hiç çekme telaş tasa
Koyu renkli bir fotür
Al işini sav götür

Kuyruksuzdur ismokin
 Rengi frenk gömleğin
 Beyazdır bağı kara
 Pek sık olur maskara
 Resmi baloya uymaz
 Hafif meşreptir biraz
 Şapkası melon olur
 Giyen pek tonton olur
 Adi setre pantolon
 Adına derler veston
 Yaraşır gündüz gece
 Hem ihtiyar hem gence
 Veston kullan işinde
 İşler gidişinde
 Modaya çok aldırma
 Keseye pek daldırma
 Ne varsa sırtına çek
 Zevk ile kazanca bak» (9 Kanunusani 1929)

Artık eski kıyafetler atılmakta yerine smokin giyilip baloya, gidilmektedir :

«Şapka geldi fes gitti
 Potin çıktı mes gitti
 Yarimin kulağına
 Gönlümden bir ses gitti

Yarım can yakmaz oldu
 «Cember'e bakmaz oldu
 Kamayı takmaz oldu
 O cahil heves gitti

Reverans eder artık
 Smokin giyer artık
 Baloya gider artık
 Latalı teres gitti»
 (7 Kanunusani 1929)

Hakimiyet-i Milliye'de ayrıca «Tek ve Toplu Dans», «Nasıl Dans Edilir?» (4 Temmuz 1929) başlıklı, tam sayfa tutan yazılarla yeni yaşantının halka öğretilmesi, sunulması çabalarına katkıda bulunmaktadır. Yine bazan dekolte kadın fotoğraflarıyla süslü tam sayfa tutan yazılarda dikkatler Batı'nın eğlence dünyasına çekilmektedir: «Sinema Yıldızları Yazın Sıcak Günlerini Nasıl Geçirir» (10 Ağustos 1929)

Hakimiyet-i Milliye'de yeni yaşantının evden başlatılması önerilmekte «medeniyete giden yolun ucu tüten ocağın dibine bağlıdır» diyen Burhan Asaf «testinin yerine sürahi, kerevetin yerine bir kol-tuk, bakır sininin yerine bir yemek masası ikame» (9 Mart 1929) edilmesi gerektiğini söylemektedir.

Batılılaşmakla Türkleşmek birlikte önerilmektedir *Hakimiyet-i Milliye*'de. Bu ikisi arasında bir çelişki yoktur ve ikisi birlikte yürütülmelidir. Fakat pratikte bunu böyle yapmayanlar vardır. Batılılaşırken millî değerlerden kopanlar görülmektedir. İş eve kadar varınca kocasını aldatmayı Batılılaşmanın bir gereği sayanlar bile vardır. S.Z. Süreyya şunları yazmaktadır.

«Hedef ve istikamet gayet açık olarak tesbit edilmiş bulunuyor. Şark'tan başımızı çevirip Garp'a doğru gidiyoruz... Öyle kadınlar biliyorum ki kocasını aldatmayı Garphlaşmış olmanın esası şartlarından biri addediyor. Yine öyle erkekler tanıyorum ki karısının ihanetini zamanın mübrem ilcaatında olarak kabule temayül gösteriyor. Her milletin olduğu gibi Türklüğün de bazı hususiyetleri vardır. Bunlar millî ananelerdir. O ananelere göre Türk misafirperverdir, Türk alicenaptır, Türk zaiflere, düşmüşlere, acizelere daima dosttur. Türk ırzına ve sözüne sadıktır vs. Şimdi Garphlaşıyoruz diye bütün bunlardan uzaklaşalım mı?» (22 Şubat 1929)

Burhan Asaf'a göre de yeni yaşantı konusunda bazı sorunlar görülmektedir.

«Ankara palas'ın perşembe akşamki balosu birkaç gündür ağızlarda idi. İstanbul'dan gelen roplar, fraklar, hatta el çantaları ve iskarpinler vardı. Biz işte bunun aleyhindeyiz.

Balo denirken zevkli, zinetli fakat hattızatında hayatın herhangi beş-on saati gibi malum ve basit hadise hiçbir zaman kadınlar için düğün arefesinde bir genç kız, erkekler için de meslek imtihanı arefesindeki bir delikanlı heyecanı yapmamalıdır.» (2 Şubat 1929)

Yine Burhan Asaf halkın bazı uyumsuzluklarından şikayet etmektedir :

«Sinemada idik. Kadın kadar mantıksız bir haydut filmi, dönüp bitmiyor, durup bitmiyordu. Sağımızdan bir ses işittik. Çocuklu bir aile yan balkonun ön saflarında bir kabile karargahı kurmuş, ispirotoluğun üstünde çay kaynatıyordu. Hidrellez seyranına çıkmış gibi Sinema seyrine gelen bu ailenin temhiri ve muhafaza altına alınması lazımdır.» (27 Mayıs 1929)

SONUÇ YERİNE

Çalışmamızda oluşturulmakta olan Cumhuriyet ideolojisinin basına yansımış şekli ele alınmıştır. Kuruculuğunu bizzat Mustafa Kemal'in yaptığı bir Ankara gazetesi olan *Hakimiyet-i Milliye* gazetesinde harf devrimini izleyen bir yıl içinde köklü bir değişikliğin sözkonusu olduğu toplumumuzla ilgili tartışmalar üzerinde durulmuştur.

Bu çalışmanın sonuçlarından biri olarak doğrudan Türk basınının kendisi ile ilgili değerlendirmeleri tartışmak isteriz... Sosyal bilimlerde bilgi toplama açısından basın, kendi başına da «olayların genel akışını anlamakta başvurulan başlıca kaynak»³⁵lerden biri olarak bize dönemi anlama ve açıklamada önemli kolaylıklar sağladığı gibi, geniş kitlelere toplumsal bilincin³⁶ aktarılması açısından gazetelerin «bir ideolojinin veya eylemin odağı»³⁷ olmak gibi bir

35 Maurice Duverger, *Sosyal Bilimlere Giriş*, Bilgi Yayınevi, Ankara 1973, s. 99.

36 Toplumsal bilinç konusunda bakınız Baykan Sezer, *Toplum Farklaşmaları ve Din Olayı*, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1981 ve İ. Ertan Eğribel, *Çizgi Romanın Toplumsal Temelleri*, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü yayınlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul 1987.

37 Duverger, *a.g.e.*, s. 103.

Özellik de kazanabildiği düşünülürse, doğrudan kendisi de açıklanmaya ve üzerinde durulmaya değer bir özellik göstermektedir. Bu açıdan bakıldığı zaman ele aldığımız kesit Türk toplumunun geçirdiği önemli dönüşümün dışında Türk basın hayatı açısından da son derece önemli değişim/dönüşümün yaşandığı bir dönem olarak karşımıza çıkmaktadır. Sözkonusu dönemde görülen toplumsal dönüşümde Türk basınının önemli bir görev üstlendiği ortaya çıkmaktadır. Yeni oluşturulan kimliğin yerleştirilmesi ve kökleştirilmesi ve geniş kitlelere benimsetilmesi çabalarında Türk basınının hiç de küçümsemeyecek bir fonksiyonunun bulunduğu görülmektedir. Türk basını bu görevi yerine getirirken kendisi de değişmekte, kimliğini kazanmakta, kurumlaşmasını tamamlamaktadır.

Toplumsal kurumların kendi özlerinde bir anlam ve açıklama taşımayıp toplumsal ve toplumlararası ilişkilerde açıklamasını kazandığını düşünürsek basın kurumunun da kendi açıklamasını kendi içinde taşımadığını ve yine bu ilişkiler içinde kimliğini, kişiliğini ve anlamını kazandığını görürüz. Bu açıdan bakıldığı zaman basının Batı'da ortaya çıktığı zaman Batı'nın Doğu ile sürdürmek zorunda kaldığı ilişkiler çerçevesinde³⁸ esas anlam ve kimliğini kazandığı görülecektir. Batı'da gazetelerin ilk örnekleri Doğu ile ilişkileri elde tutan merkezlerde ortaya çıkmış, ilişkinin şeklinin ve bu ilişkileri elde tutan merkezlerin değişmesine bağlı olarak da kendisi belli bir değişim geçirmiştir.

Batı için olduğu kadar bizim açımızdan da basın Batı ile girdiğimiz genel ilişki çerçevesinde anlamını bulmaktadır. Osmanlı Batı-cılaşma siyasetiyle birlikte Doğu geleneğinde rastlanmayan bir kamuoyu oluşturma aracına ilgi duymuştur. Türkler her şeyden önce basının Batı'da etkili olduğu, artık kurumlaşmasını tamamladığı dönemde ilk gazetelerini kurmuşlardır. İkinci olarak Türk basını Türk toplumunun kendi iç dinamiğinin ortaya koyduğu bir ihtiyaç sonucu doğmuş olmaktan çok Osmanlı'nın Batı ile girdiği yeni tür bir ilişkinin sonucu olarak karşımıza çıkmıştır. Belli bir tarihten sonra Osmanlı çıkarlarını Batıcı bir siyasette aramaktadır. Bu Batıcı siyasetin gereği olarak görülen bir çok girişim çerçevesinde basın or-

38 Batı'nın Doğu ile girdiği mümkün ilişkiler için bakınız Baykan Sezer, *Doğu-Batı İlişkileri Açısından Batı Tarımı*, İ. Ü. Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1990.

taya çıkmaktadır. Kriz döneminde devleti kurtarmak için Batı'dan alınan bir çok kurumdan biri de basındır. Fakat tirajlarına, içeriklerine bakıldığı zaman bizde gazetelerin ilk örnekleri geniş kitlelere, halka yönelik değildir. İstanbul'da çıkan ilk Türkçe gazete olan Takvim-i Vekayi bizzat devlet eliyle kurulmuş ve Türkçe, Rumca, Ermenice, Arapça, Farsça'nın dışında imparatorlukta konuşulmayan bir Batı dilinde de yayınlanmıştır. Bu da en azından gazetenin imparatorluk dışında da hedefinin bulunduğunu göstermektedir. İlk Türk gazetelerinin topluma bağlantısını kurmak çok kolay değildir. Osmanlı basınının fonksiyonu daha çok dışa yöneliktir. Batı ile girilen ilişkilerde bir anlam kazanmaktadır. Batı'da tek merkezli bir siyaset değil farklı odak noktaları sözkonusudur. Batı içi bu çekişmeden faydalanmak, yeni bir siyaset oluşturmak isteyen Osmanlı'da Batı içindeki farklı siyaset merkezlerine karşılık farklı kadrolar oluşturulmaktadır. Gazete burada önem kazanmaktadır. Farklı siyaset merkezlerinden birini kesin olarak tercih etmesi sözkonusu olmayan Osmanlı'da bu siyaset merkezlerine yönelik oluşturulan kadroların gazete aracılığı ile de Batı'da ittifak aradıkları görülmektedir. Yine gazete yoluyla Batı'yı bilgilendirmek, göze girmek de mümkündür. Bu dönemde kimi isimlerin İngilizci, Almanca diye anılması böylece bir anlam kazanmaktadır. Sürgün basını olarak nitelenen dönemde Osmanlı basınının Avrupa'da çıkan pek çok Türkçe gazete ile neredeyse yurt dışında oluşması sadece II. Abdülhamit'in katı tavrı ile değil başka açılardan da açıklanmaya, üzerinde durulmaya değer bir özellik göstermektedir. Ayrıca iktidara talip olan kadroların kendi aralarındaki çekişmesinde de gazete önem kazanmaktadır. Mümkün siyasetlere karşı kendi görüşünü devlete beğendirmek yolunda da basın aydın ve siyaset adamları için önemli bir araçtır. Çünkü bu kişiler için gazete sütunları kendilerini sergileme, varlıklarını belirtme alanıdır. Bütün bunlar bize Osmanlı basınının toplumdaki kopukluğunu ama yine de bir fonksiyonunun bulunduğunu göstermektedir. Basın da bunun için Osmanlı'da henüz kurumlaşmamış, vazgeçilmez olmamıştır.

Türk basınının esas kimliğini ve kişiliğini kazanması, kurumlaşmasını tamamlaması Cumhuriyet döneminde gerçekleşmektedir. Cumhuriyetle birlikte Batı tercihi vazgeçilmez ve kesin olmuştur. Seçim artık resmîleşmiştir. Çözüm tek olunca siyasî tercih ile ilgili

tartışma da ortadan kalkmıştır. Ve artık geniş kitleler o zaman önem kazanmış, seçim kitlelere empoze edilme yoluna gidilmiştir. Cumhuriyet döneminde basının artık Batıcılığın gerektirdiği belli meselelerin geniş halk kitlelerine yayılmasını üstlendiği ve bu çerçevede görev yaptığı görülmektedir. Amaç Batılı bir toplum olmaksızın çok devletin Batıcı siyasetinin geniş kitlelerce desteklenmesi, hiç olmazsa ona karşı çıkılmasının önüne geçilmesini sağlamaktır.

Osmanlı'dan beri devletin seçimi Batı'dadır. Fakat Batılı dünya görüşü alma, Batı ile aynı çıkarları paylaşma sözkonusu değildir. Bu yüzden Osmanlı siyasetinde sömürgecilikten söz edilememektedir. Sorun Batılı ittifaklarla devletin ayakta kalmasıdır. Cumhuriyet döneminde de toplumun Batılı sisteme katılması ama ortak edilmemesi sözkonusudur. Batıcı olunacaktır ama Batılı olunmayacaktır. Bu durum sadece bizim toplumumuzla da sınırlı değildir. Bize göre basının gerçek işlevi burada aranmalıdır.

Böylece *Hakimiyet-i Milliye*'de karşımıza çıkan son derece basit, duru, sade dilin sebebi de anlaşılır olmaktadır. Bu son derece ciddi, hatta soğuk, «gravatlı» tabir edebileceğimiz gazetede şiirler, manilerle basitleştirilerek sunulan bilgilerin temelinde doğrudan ilk kez geniş kitlelere hitabetmek endişesi bulunmaktadır. Bu özelliği ile Türk basını bu dönemden sonra kimliğini kazanmıştır. Bu yol da kolay alınmamıştır.

Cumhuriyet'in ilk yıllarında rejim-basın ilişkileri ilginç bir seyir takip etmiş, İstanbul basını başta olmak üzere geleneksel basın Ankara'ya pek sıcak bakmamıştır. Bunun üzerine özellikle Cumhuriyet'in ilk on yılında muhalif basın sindirilme yoluna gidilmiş, Takrir-i Sükun Kanunu ile basının sesi kesilmek istenmiştir.

Harf inkılabı ise geleneksel -muhalif- basına vurulan son ve kesin darbe olmuştur. Harf inkılabıyla okuyucusuz kalan gazeteler buna ilave olarak yeni yazının matbaalara getirdiği ekonomik yüke dayanamamışlardır. Krize devlet el uzatmış, gazetelere rejime katkıları oranında ödenek verilerek yardımcı olunmuştur. Bundan sonra ise Türkiye Cumhuriyeti'nde rejim-basın ilişkileri önemli bir uyumsuzluk olmadan sürdürülmüş, devlet basına günümüze kadar süren sübvansiyonlar tanımıştır. Toplumda gazetecilerin de ayrıcalıkları olmuş, sarı basın kartı taşıyan gazetecilere Batı ülkelerinde görülmeyen haklar tanınmıştır. Elbet bu durumda basın da devletçe

kendisinden beklenenleri yerine getirmiştir. Basın Türk toplumunda resmî ideolojinin en sadık kurumlarından biri olarak üzerine düğeni yapmış, bir yerde rejimin koruyuculuğuna soyunan bir güç olarak karşımıza çıkmıştır. Yurdumuzun önde gelen basın kuruluşunun sahibinin zamanın başbakanına yazdığı açık mektupta basını Türkiye'de birinci kuvvet olarak göstermesi bu açıdan ilgi çekicidir³⁹.

Osmanlı imparatorluğu yıkılmış ve yeni bir devlet kurulmuştur. Yeni devletin Batı toplumlarının kaderini paylaşmak durumunda ve zorunda olduğu kabul edilmektedir. Ancak toplumun Batılılaşması hiçbir zaman sözkonusu olmayacaktır. Sorunlarının nedeni de burada bulunmaktadır. Burada kültür-uygarlık ayrımı konuya açıklık getirmektedir. Değiştirilmesi gereken sadece uygarlıktır. Kültür korunacaktır. Uygarlık değişimi ise basit bir teknik sorundur. Uygarlığın uluslararası olma niteliği Batı uygarlığını rahatlıkla bizim de benimsememize izin verecektir. Böylece yeni Cumhuriyet'in ideolojik temellerini oluşturan Batıcılık, Ziya Gökalp'in kültür-uygarlık ayrımının uygulandığı bu formülle hiçbir sakıncası bulunmayan teknik bir konu olarak benimsetilecektir.

Durkheim sosyolojisinden yola çıkarak millî bir sosyolojiden söz etmesi çelişkili bir durum⁴⁰ olarak da görülen Ziya Gökalp'in kültür-uygarlık ayrımı eleştirilere uğramış Gökalp'in «en zayıf kaldığı konu»⁴¹ olarak değerlendirilmiştir. Kaldı ki bu kavramlar Batı tarafından ve belli amaçlar için geliştirilmiştir⁴² Halbuki «kendi toplumumuzun düzen ve arayışlarına kendi bakış açımızdan kaynaklanan, güçlükleri çözmede geçerli ele alış biçimlerine ulaşabilen»⁴³ bir sosyoloji anlayışına kendi tarihimize de dayanmak suretiyle ulaşmak «hiç değilse dünü ile Batılı olamayan toplumumuz için»⁴⁴ ge-

39 Hürriyet Gazetesi, 19 Nisan 1988.

40 Korkut Tuna, «Ziya Gökalp'in Millî Sosyoloji Anlayışı», *İ. Ü. Sosyoloji Konferansları 1986*, 21. Kitap s. 52.

41 Emre Kongar, *Türk Toplum Bilimcileri I*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1982, s. 69.

42 Bu kavramlarla ilgili daha geniş tartışma için bakınız Baykan Sezer, *Sosyolojinin Ana Başlıkları*, s. 125.

43 Korkut Tuna, *Şehirlerin Ortaya Çıkış ve Yaygınlaşması Üzerine Sosyolojik Bir Deneme*, İ. Ü. Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1987, s. 1.

44 Ümit Meriç, *Cevdet Paşa'nın Cemiyet ve Devlet Görüşü*, Ötügen Neşriyat, İstanbul 1979, s. 1.

cerli olacaktır. Ancak Gökalp'i değerlendirirken yıkılan bir imparatorluğu ve bu koşullar altında kurulan bir devleti de gözönünde tutmak gerekmektedir. Gökalp sorunlara zamanın koşulları içinde çözüm aramış bir sosyologumuzdur.

Gökalp'in kültür-uygarlık ayrımının getirdiği bakış açısıyla Türk kültürünün Osmanlı'dan farklı gösterilen Anadolu köylüsü vasıtasıyla korunduğu ve sürdürüldüğü öne sürülmekte ve yeni devlette bir köycülük akımı başlamaktadır. Köylerden masallar maniler atasözleri derlenmekte, buralardan toplanan numuneler Etnoğrafya Müzesi'ne konulmaktadır. Fakat bunun yanında yeni ve Batılı bir yaşam şekli de sunulmaktadır Ankara'da. Batı'nın yalnız ilmi, tekniği alınacaktır denmektedir ama günlük hayatta Batı'dan alınanların bütün yaşamı kuşattığı görülmektedir. Danslarla, balolarla, garden partilerle oluşturulan yeni yaşam şekli Batılı olmanın bir göstergesi olarak sunulmaktadır. Bir yandan kültürün kaynağı köy gösterilmekte diğer yandan köye Batı müziği götürülmektedir.

Yeni kurulacak ve Osmanlılığın eleştirisine dayalı Batıcı bir devlette tek toplumsal dayanak ise köylülük olmuştur⁴⁵. Çünkü köy ve köylü eski uygarlığın dışında görülmektedir ve bu nedenle köylülük Batı uygarlığı ile işbirliğine imkân vermektedir. «Bu akım Osmanlı'nın inkarı ve Batılaşmanın yurdumuzda gerçekleşebilmesi için gerekli ortamın hazırlanmasıdır.»⁴⁶ Fakat daha sonra köy «Türkiye'de başlatılmış bulunan Batıcılık akımına uzak kalmış ve bu akıma nasıl ayak uydurması gerektiği tartışılır başlıca toplum birimi olmuştur⁴⁷.

Bu çalışmadan Türk sosyolojisi hakkında da sonuç çıkarmak mümkündür. Cumhuriyet rejimiyle sosyolojinin çok içiçe bir yapıya sahip olduğu görülmektedir⁴⁸. Rejimin tasalarıyla sosyolojinin çalışmaları adeta örtüşmektedir. Böylece sosyoloji tarihimize bir başka

45 Baykan Sezer, *Türk Sosyolojisinin Ana Sorunları*, Sümer Kitabevi, İstanbul 1988 s. 79.

46 *a.g.e.*, s. 79.

47 *a.g.e.*, s. 79-80.

48 Hayati Tüfekçioğlu, «Türkiye'de Sosyolojinin İşlevi», Türkiye'de İlk Sosyoloji Kürsüsünün Kuruluşunun 75. Yıldönümü 15-16 Kasım 1989 İstanbul, seminerine sunulan tebliğ.

açından bakıldığında ilgi çekici sonuçlar çıkabileceği görülmektedir⁴⁹. Ancak Türkiye seçimini tartışmalara yer vermeyecek şekilde gerçekleştirince yurdumuzda sosyolojinin önemli ölçüde işlevini yitirdiği görülmektedir. Görevini tamamlayan sosyoloji adeta bir yurttaşlık bilgisi olarak liselerimizde okutulur hale gelmiştir⁵⁰. Türkiye’de sosyoloji çalışmaları ise büyük ölçüde üniversitelerle sınırlı kalmıştır.

Bu çalışmamızdan çıkan ilgi çekici bir diğer sonuç da Gökalp sosyolojisinin bir alanının boşta bırakılmış ve İslamlık, laiklik tartışmalarının bizim incelediğimiz dönemde *Hakimiyet-i Milliye*’ye hiç yansımamış olmasıdır.

Görüldüğü gibi Cumhuriyet ideolojisinin kimlik sorunu ve sosyoloji çalışmaları arasındaki sıkı ilişki, bu sorunun aşılması sosyolojinin geri plana itilmesiyle yeni bir şekil almış, Türkiye’de yeni kimliğin yerleştirilmesi ve korunmasında basın ön plana çıkmıştır. Bu bakımdan Cumhuriyet ideolojisi ve basın konusunda çeşitli dönemlerin temaları çerçevesinde⁵¹ eski ve yeni basının temsilcileri gazeteler gözden geçirilerek yapılacak yeni araştırmalar konunun enine boyuna tartışılmasına imkan verdiği gibi Türk sosyolojisi hakkında önemli sonuçlar çıkarmamızı da sağlayabilir.

49 H. Bayram Kaçmazoğlu, *1940-1950 Tarihleri Arasında Türk Sosyolojisi*, İ. Ü. Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü yayınlanmamış yüksek lisans tezi İstanbul 1988.

50 Hayati Tüfekçioğlu, «Liselerde Tarih ve Sosyoloji Eğitimi», Tarih ve Sosyoloji Semineri 28 - 29 Mayıs 1990’a sunulan tebliğ.

51 Daha önce yapılmış çalışmalara bir örnek olarak bakınız Aye Azman, 1935 Yılı Türk Basınında «Çağdaşlaşma Kavramı», İstanbul, 1986, İ. Ü. BYYO, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

- AFETİNAN, A., *M. Kemal Atatürk'ten Yazdıklarım*, Devlet Kitapları, İstanbul 1971.
- AHMET, Ağaoglu, *Serbest İnsanlar Ülkesinde*, İstanbul 1930.
- ARAR, İsmail, *Atatürk'ün İzmit Basın Toplantısı*, Burçak Yayınevi İstanbul 1969.
- ATAY, Falih Rifki, *Çankaya*, Bates Yayınları, İstanbul 1980.
- , *Kurtuluş*, Bates Yayınları, İstanbul 1981.
- AZMAN, Ayşe, *1935 Yılı Türk Basınında Çağdaşlaşma Kavramı*, İ.Ü.B.Y.Y.O. yayınlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul 1986.
- BALTACIOĞLU, İ. Hakkı, *Batı'ya Doğru*, Yeni Adam Yayınları, İstanbul 1945.
- BERKTAY, Halil, *Cumhuriyet İdeolojisi ve Fuat Köprülü*, Kaynak Yayınları, İstanbul 1983.
- Birinci Türk Tarih Kongresi*, Matbaacılık ve Neşriyat T.A.Ş, İstanbul, 1932.
- DİLMEN, İ. Necmi, *Türk Tarih Tezinde Güneş Dil Teorisinin Yeri ve Değeri*, Devlet Basımevi, İstanbul 1937.
- DUVERGER, Maurice, *Sosyal Bilimlere Giriş*, Bilgi Yayınevi, Ankara 1973.
- EĞRİBEL, Ertan, *Çizgi Romanın Toplumsal Temelleri*, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü yayınlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul 1987.
- ERTUĞ, Hasan Refik, *Basın ve Yayın Hareketleri Tarihi I*, Yenilik Basımevi, İstanbul 1970.
- , «Türk Basını Nasıl Doğdu ve Gelişti», *Yeni Türkiye*, İstanbul 1959.
- GAULIS, Berthe, *Çankaya Akşamları*, Bayrak Yayıncılık, İstanbul 1983.

- GERÇEK, Selim Nüzhet, *Türk Gazeteciliği*, İstanbul 1931.
- , *Türk Matbaacılığı*, İstanbul 1939.
- GEVGİLİLİ, Ali, «Türkiye Basını», *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, C. VII, İletişim Yayınları, İstanbul 1983.
- GÖKALP, Ziya, *Türkçülüğün Esasları*, Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1976.
- HEYD, Uriel, *Türk Ulusçuluğunun Temelleri*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1979.
- İHSAN, Ahmet, *Matbuat Hatıralarım*, İstanbul 1930.
- İNÜĞÜR, M. Nuri, *Basın ve Yayın Tarihi*, İstanbul 1982.
- İSKİT, Server, *Türkiye'de Neşriyat Hareketleri Tarihine Bir Bakış*, İstanbul 1939.
- JELTYAKOV, A.D. *Türkiye'nin Sosyo-Politik ve Kültürel Hayatında Basın*, Basın Yayın Genel Müdürlüğü Yayınları, İstanbul 1979.
- KAÇMAZOĞLU, H. Bayram, *1940-1950 Tarihleri Arasında Türk Sosyolojisi*, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul 1988.
- KARAOŞMANOĞLU, Yakup Kadri, *Yaban*, Birikim Yayınları, İstanbul 1977.
- , *Politikada 45 Yıl*, İletişim Yayınları, İstanbul 1984.
- KOLOĞLU, Orhan, *Takvim-i Vekayi*, Çağdaş Gazeteciler Cemiyeti Yayınları Ankara 1981.
- , *Basımevi ve Basının Gecikme Sebepleri ve Sonuçları*, Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, İstanbul 1987.
- , «Osmanlı Basını: İçeriği ve Rejimi», *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- KONGAR, Emre, *Türk Toplum Bilimcileri*, Remzi Kitabevi İstanbul 1982.
- KUSHNER, David, *Türk Milliyetçiliğinin Doğuşu*, Kervan Yayınları, İstanbul 1979.

- MERİÇ, Ümit, *Cevdet Paşa'nın Cemiyet ve Devlet Görüşü*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 1979.
- MORAN, Berna, *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış*, İletişim Yayınları, İstanbul 1983.
- ÖZKAYA, Yücel, *Milli Mücadele'de Atatürk ve Basın (1919-1921)*, Atatürk Araştırma Merkezi yay. Ankara 1989.
- PEKER, Recep, *İnkılap Dersleri*, Ulus Basımevi, Ankara 1936.
- SERTEL, Zekeriya, *Hatırladıklarım*, Gözlem Yayınları, İstanbul 1977.
- SEZER, Baykan, *Asya Tarihinde Su Boyu Ovaları ve Bozkır Uygarlıkları*, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1979.
- , *Toplum Farklaşmaları ve Din Olayı*, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1981.
- , *Sosyolojinin Ana Başlıkları*, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1985.
- , *Türk Sosyolojisinin Ana Sorunları*, Sümer Kitabevi, İstanbul 1988.
- , *Doğu-Batı İlişkileri Açısından Batı Tarımı*, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1990.
- , «Ziya Gökalp ve Durkheim», 60. *Ölüm Yıldönümünde Ziya Gökalp*, İ.Ü. Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları, İstanbul 1986.
- STEINHAUS, Kurt, *Atatürk Devrimi Sosyolojisi*, Sander Yayınları, İstanbul 1973.
- ŞAPOLYO, E. Behnan, *Gazetecilik Tarihi ve Her Yönüyle Basın*, Güven Matbaası, Ankara 1971.
- ŞENYAPILI, Önder, *Toplum ve İletişim*, Turan Kitabevi, Ankara 1981.
- , «Atatürk ve Gazetecilik, Gazeteler, Gazeteciler», İletişim, A.İ.T.İ.A. *Gazetecilik ve Halkla İlişkiler Yüksek Okulu* 1981/3.
- TANPINAR, Ahmet H., *Ondokuzuncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, Çağlayan Yayınları, İstanbul 1976.

- TEVFEİK, İsmail Hakkı, *Ankara Gazeteleri*, Filibe 1935.
- TOPUZ, Hıfzı, *100 Soruda Türk Basın Tarihi*, Gerçek Yayınları, İstanbul 1973.
- TÖKİN, Firuzan Hüsrev, *Basın Ansiklopedisi*, Kulen Basımevi, İstanbul 1963.
- TUNA Korkut, *Şehirlerin Ortaya Çıkış ve Yaygınlaşması Üzerine Sosyolojik Bir Deneme*, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1987.
- , «Ziya Gökalp'in Millî Sosyoloji Anlayışı, *İ.Ü. Sosyoloji Konferansları*, 21. Kitap İstanbul 1986.
- , «Türk Tarih Tezleri ve Sosyoloji», *Tarih ve Sosyoloji Semineri 28-29 Mayıs 1990*, İstanbul.
- TUNAYA, Tarık Z., *Devrim Hareketleri İçinde Atatürk ve Atatürkçülük*, Baha Matbaası, İstanbul 1964.
- TUNÇAY, Mete, *Türkiye Cumhuriyetinde Tek Parti Yönetiminin Kurulması (1923-1930)*, Yurt Yayınları, Ankara 1981.
- TÜFEKÇİOĞLU, HAYATİ, *Cumhuriyet İdeolojisi ve Türk Basını*, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü yayınlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul 1988.
- , «Türkiye'de Sosyolojinin İşlevi», *Türkiye'de İlk Sosyoloji Kürsüsünün Kuruluşunun 75. Yıldönümü Semineri 15-16 Kasım 1989*.
- , «Liselerde Tarih ve Sosyoloji Eğitimi», *Tarih ve Sosyoloji Semineri 28-29 Mayıs 1990* İstanbul
- Türk Tarihinin Ana Hatları Methal Kısmı*, Devlet Matbaası, İstanbul, 1931.
- US, Asım, *Atatürk, İnönü, İkinci Dünya Harbi ve Demokrasi Rejimine Giriş Devri Hatıraları*, Vakıf Matbaası, İstanbul 1966.
- VARLIK, M. Bülent, *Türkiye Basın-Yayın Tarihi Kaynakçası*, Ankara 1981.
- YALMAN, A. Emin, *Gördüklerim ve Geçirdiklerim*, Rey Yayınları, İstanbul 1970.